

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Ευρωπαϊκό Δίκαιο

Διπλωματική Εργασία

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη
Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σε σύγκριση με το άρθρο 6 της
ΕΣΔΑ

Μαρία Πολυχρόνου

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βασιλική Καραγκούνη

Πάτρα, Ιανουάριος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη
Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σε σύγκριση με το άρθρο 6 της
ΕΣΔΑ

Μαρία Πολυχρόνου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Βασιλική Καραγκούνη

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Θεόδωρος Παπαθεοδώρου

Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Παν/μίου
Frederick, μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

Καθηγητής στο Παν/μιο Πελοποννήσου

Πάτρα, Ιανουάριος 2023

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος την επιβλέπουσα κα Βασιλική Καραγκούνη, που δέχτηκε να συνεργαστούμε υπό αρκετά πιεστικές συνθήκες για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Με τις υποδείξεις και την καθοδήγησή της μπόρεσα να κατανοήσω και να μελετήσω συνολικά το θέμα που επιλέχτηκε και να φέρω εις πέρας ένα ολοκληρωμένο αποτέλεσμα.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους γονείς και την αδερφή μου για την απεριόριστη συμπαράσταση καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω το σύντροφό μου Κώστα, για τη στήριξη και τις χρήσιμες συμβουλές του.

Περίληψη

Η δίκαιη δίκη αποτελεί την ουσιαστική έκφανση του θεμελιώδους δικαιώματος της πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Περιλαμβάνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ υπό την έννοια της εξασφάλισης χρηστής απονομής της δικαιοσύνης από ανεξάρτητα και αμερόληπτα δικαστήρια, μέσα από τη δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικών ενδίκων μέσων. Τα δύο κείμενα παρουσιάζουν διαφορές στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, αλλά και των επιμέρους δικαιωμάτων που το διαμορφώνουν. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των διαφορών των δύο νομικών κειμένων.

Αρχικά παρουσιάζεται το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, δύο κειμένων που εξαρτώνται το ένα από το άλλο, αλλά διαφέρουν σημαντικά στην έκταση των υποθέσεων που αφορούν. Στη συνέχεια αναλύεται το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή, που, ως ουσιαστικό συστατικό της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, αν και περιλαμβάνεται στο άρθρο 13 της ΕΣΔΑ, αναλύεται στην παρούσα μελέτη. Απαραίτητα για την κατανόηση της δίκαιης δίκης είναι οι επιμέρους έννοιες του δικαστηρίου, που λειτουργεί ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες εξουσίες και αμερόληπτα προς τα μέρη της υπόθεσης. Τέλος εξετάζεται ο δημόσιος χαρακτήρας της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται δικονομικές αρχές, όπως η αρχή της ισότητας των όπλων και η εύλογη διάρκεια της δίκης που εφαρμόζονται στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Τέλος, αναλύονται οι διαφορές των δύο κειμένων ως προς το δικαίωμα της υπεράσπισης από δικηγόρο και του δικαιώματος σε νομική βοήθεια.

Λέξεις – Κλειδιά

Άρθρο 47 Χάρτη, άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, δίκαιη δίκη, πρόσβαση στη δικαιοσύνη

The right to a fair trial under the provisions of article 47 EU Charter of Fundamental Rights in comparison with article 6 ECHR

Maria Polychronou

Abstract

A fair trial is a basic provision of the fundamental right of access to justice. It is included in article 47 of the Charter of Fundamental Rights and in article 6 par. 1 of the ECHR in the sense of ensuring justice by independent and impartial courts, through the possibility of exercising effective remedies. The two texts have differences in the scope of the right to a fair trial, but also of the individual rights that form it. The purpose of this paper is to study and present the differences between the two texts.

Firstly, the scope of application of the Charter and the ECHR differs significantly, although the first was based on the later and is obliged to follow its provisions. The right to an effective remedy is then analyzed, as an essential component of access to justice. It is also important to understand the different parameters of a fair trial and these are the concept of a “tribunal”, that is established by law and fulfills the prerequisites of “independence” and “impartiality”. Apart from fair, a trial must be public, so this section ends with this analysis.

The final chapter presents procedural principles such as the principle of equality of arms and reasonable trial duration as applied to the right to a fair trial. Finally, the differences between the two texts are examined in terms of the right to defense by a lawyer and the right to legal aid.

Keywords

Article 47 Charter, article 6 par.1 ECHR, fair trial, access to justice

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	ix
Εισαγωγή	1
1. Εισαγωγικές αναφορές στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη	4
1.1 Ιστορική ανασκόπηση του δικαιώματος	4
1.2 Πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη	7
1.2.1 Πεδίο εφαρμογής του άρθρου 47 ΧΘΔΕΕ	7
1.2.2 Εφαρμογή του άρθρου 6 ΕΣΔΑ	10
1.2.3 Η σχέση Χάρτη και ΕΣΔΑ	14
2. Οι θεσμικές απαιτήσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη	18
2.1 Το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή	18
2.1.1 Η άσκηση του δικαιώματος ενώπιον εθνικής αρχής και ενώπιον δικαστηρίου 18	
2.1.2 Αρχή της αποτελεσματικότητας και αρχή της ισοδυναμίας	21
2.2 Δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο	27
2.2.1 Η έννοια του δικαστηρίου κατά την ΕΣΔΑ και το Χάρτη	28
2.2.2 Εξασφάλιση ανεξαρτησίας και αμεροληψίας	32
2.3 Η Δημοσιότητα ως παράμετρος της δίκαιης δίκης	38
3. Δικονομικές απαιτήσεις του δικαιώματος	41
3.1 Δικονομικές Αρχές που διέπουν τη δίκαιη δίκη	41

<u>3.1.1</u>	<u>Η ισότητα των όπλων</u>	41
<u>3.1.2</u>	<u>Η κατ' αντιδικία διαδικασία</u>	43
<u>3.1.3</u>	<u>Η εύλογη διάρκεια της δίκης</u>	45
<u>3.1.4</u>	<u>Η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων</u>	49
<u>3.2</u>	<u>Δικαίωμα συμβουλής, υπεράσπισης και εκπροσώπησης από δικηγόρο</u>	50
<u>3.3</u>	<u>Δικαίωμα παροχής νομικής βοήθειας</u>	52
<u>3.3.1</u>	<u>Η πρόβλεψη του Χάρτη</u>	52
<u>3.3.2</u>	<u>Το δικαίωμα υπό το πρίσμα του άρθρου 6 ΕΣΔΑ</u>	53
<u>3.3.3</u>	<u>Τελικές παρατηρήσεις</u>	55
	<u>Συμπεράσματα</u>	57
	<u>Βιβλιογραφία- Αρθρογραφία</u>	59

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΣ	Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ό.π.	Όπως παραπάνω
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
σκ.	σκέψη
ΣΛΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΦΠΑ	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΧΘΔΕΕ	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

Εισαγωγή

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελεί βασικό μηχανισμό, που εγγυάται το σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Συνθέτει μία από τις βασικότερες εγγυήσεις για την προάσπιση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου¹ στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού νομικού συστήματος. Παράλληλα, συνιστά κρίσιμο εργαλείο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών διασφαλίζοντας, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα σε νομική συνδρομή, η οποία με τη σειρά της εξασφαλίζει την προστασία άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων². Γι' αυτό και δεν προκαλεί εντύπωση που κατέχει ξεχωριστή θέση στην ΕΣΔΑ και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην νομική πραγματικότητα της Ένωσης, η ΕΣΔΑ έχει αποτελέσει σημείο αναφοράς για τη θέσπιση των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου- από κοινού με τις εθνικές συνταγματικές παραδόσεις³ των κρατών – μελών-, αλλά και ένα μέσο ερμηνείας των δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Χάρτη, ιδίως μέσα από τη ρύθμιση του άρθρου 52 §3⁴.

Στον Χάρτη, το άρθρο 47 διακηρύσσει το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή και αμερόληπτο δικαστήριο. Το άρθρο έχει δημιουργηθεί από την προσπάθεια συστηματοποίησης της νομολογίας του ΔΕΕ επομένως πρέπει να ειπωθεί πως το δεν αποτελείται από μία και μοναδική έννοια. Αντίθετα, κάθε παράγραφός του προβλέπει τα συστατικά στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της δίκαιης δίκης στο σύνολό της -την πραγματική προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου (§1), την ανεξαρτησία και αμεροληψία

¹ Καραγεώργου Β., Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σελ. 16.

² Κληρίδης Χρ., Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου – Άρθρο 47 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Λευκωσία, Justice Programme, Training for a European Area of Justice, 2018, σελ. 15.

³ ΔΕΕ C-64/16 Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas, σκ. 35.

⁴ Το άρθρο οριοθετεί την εμβέλεια της προστασίας δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Χάρτη και την ΕΣΔΑ, δίνοντας παράλληλα την ελευθερία να προβλεφθεί περαιτέρω προστασία από το δίκαιο της Ένωσης.

δικαστηρίου καθώς και το δικαίωμα σε συνήγορο (§2) και τέλος την παροχή νομικής βοήθειας σε όσους το έχουν ανάγκη προκειμένου να εξασφαλιστεί η πρόσβαση στη δικαιοσύνη (§3).

Το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ εγγυάται τα δικονομικά δικαιώματα των διαδίκων σε δικαστικές διαδικασίες, που αποσκοπούν στην δημιουργία των προϋποθέσεων για την έκδοση μιας σωστής και δίκαιης απόφασης. Η πραγματική προσφυγή κατά ανεξάρτητου δικαστηρίου αποτελεί αυτοτελή πρόβλεψη της ΕΣΔΑ στο άρθρο 13, η φύση του δικαιώματος, όμως, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της δίκαιης δίκης και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Η προστασία του δικαιώματος αυτού τόσο από την ΕΣΔΑ, όσο και από το Χάρτη εξασφαλίζει την έννοια του κράτους δικαίου⁵, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ⁶ ως θεμελιώδης αξία της ΕΕ.

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η έννοια της δίκαιης δίκης, όπως αναπτύσσεται στο ΧΘΔΕΕ και στην ΕΣΔΑ και τις ομοιότητες και διαφορές που παρουσιάζει η προσέγγισή της. Για την παρουσίαση της σύγκρισης αυτής θα αναπτυχθούν τα επιμέρους δικαιώματα που συνθέτουν την έννοια της δίκαιης δίκης. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια ιστορική ανασκόπηση του δικαιώματος στο πλαίσιο της ΕΕ και στη συνέχεια αναλύεται το πεδίο εφαρμογής των δύο νομοθετικών κειμένων. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται τα επιμέρους δικαιώματα που συνθέτουν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη με αναφορά στην πραγματική ή άλλως αποτελεσματική προσφυγή. Έπειτα, αναλύεται η έννοια της αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη με επεξήγηση των όρων «δικαστήριο», της νόμιμης σύστασης αυτού και της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του. Στη συνέχεια, εξετάζεται η επιμέρους πτυχή της δημοσιότητας της δικαστικής διαδικασίας. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται δικονομικά δικαιώματα, που έχουν να κάνουν με τη νόμιμη εκπροσώπηση ενώπιον των δικαστικών αρχών και την ισότητα των όπλων των διαδίκων,

⁵ Σισιλιάνος Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.230.

⁶ Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 546.

καθώς επίσης και το δικαίωμα σε νομική βοήθεια με το ευεργέτημα της πενίας. Τέλος παρουσιάζονται τα συμπεράσματα.

Για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης έγινε συλλογή υλικού μέσα από την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία και τη σύγχρονη αρθρογραφία. Ιδιαίτερη έμφαση για την ανάλυση των επιμέρους δικαιωμάτων, που συνθέτουν το δικαίωμα της δίκαιης δίκης, θα δοθεί στη νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ. Η νομολογιακή ανασκόπηση θα περιλαμβάνει όχι μόνο σύγχρονες αποφάσεις, αλλά και παλαιότερες και θεμελιώδεις υποθέσεις των δικαστηρίων, που διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τις έννοιες του δικαστηρίου, της νόμιμης σύστασής του, αλλά και την ανεξαρτησία και αμεροληψία και την αποτελεσματική προσφυγή.

1. Εισαγωγικές αναφορές στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη

1.1 Ιστορική ανασκόπηση του δικαιώματος

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει απασχολήσει τη νομική επιστήμη σε διεθνές επίπεδο, καθώς αποτέλεσε σημαντική πρόοδο και εξέλιξη των κοινωνιών. Ιδιαίτερα με το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου και τη σύσταση των Ηνωμένων Εθνών κρίθηκε απαραίτητη η διακήρυξη της προάσπισης των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με τη δημιουργία επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα συντάχθηκε η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία διακήρυττε την προσπάθεια και δέσμευση όλων των κρατών να σέβονται και να εφαρμόζουν αποτελεσματικά τα ανθρώπινα δικαιώματα⁷. Από το 1948 έχει προβλεφθεί στα άρθρα 8 και 10 το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή με ένδικα μέσα ενώπιον εθνικών αρχών και το δικαίωμα δίκαιης και δημόσιας κρίσης της υπόθεσης σε ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο αντίστοιχα. Η μόνη αναφορά που γίνεται στο σημείο αυτό είναι ότι το άρθρο 10 αναφέρεται αποκλειστικά σε ποινικές διαδικασίες.

Λίγα χρόνια αργότερα με την υιοθέτηση του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, που τέθηκε σε ισχύ στις 23.03.1976, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύτηκαν να εξασφαλίσουν το δικαίωμα σε «*πρόσφορη προσφυγή*» και την εκτέλεση αποφάσεων που εκδίδονται⁸, καθώς επίσης και «*το δικαίωμα δίκαιης και δημόσιας εκδίκασης μιας υπόθεσης ενώπιον ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου, που έχει συσταθεί νόμιμα*»⁹. Η πρόβλεψη αφορά με ρητή αναφορά τις διαφορές αστικής φύσης και περιλαμβάνει επίσης την υποχρέωση δημοσιοποίησης απόφασης που εκδίδεται, προβλέποντας εξαιρετικές περιπτώσεις.

Επιπλέον, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη προβλέπεται και στη σύμβαση του Aarhus του 1998, η οποία συνδέει τα θεμελιώδη δικαιώματα με την προστασία του περιβάλλοντος. Στους

⁷ Προοίμιο της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

⁸ Αρ. 2 παρ.3 ΔΣΑΠΔ.

⁹ Αρ. 14 παρ. 1 ΔΣΑΠΔ.

τρεις βασικούς πυλώνες της Σύμβασης διακρίνεται η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, η συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη¹⁰. Η κατοχύρωση του τελευταίου γίνεται στο άρθρο 9 της Σύμβασης και αποτελεί προϋπόθεση για την εξασφάλιση των άλλων δύο δικαιωμάτων-πυλώνων της Σύμβασης. Το άρθρο 9 προβλέπει την πρόσβαση σε δικαστήριο ή άλλο όργανο που έχει συσταθεί σύμφωνα με το νόμο και το οποίο δρα ανεξάρτητα και αμερόληπτα, ενώ η παράγραφος 4 του ίδιου άρθρου αναφέρεται στην υποχρέωση «θέσπισης κατάλληλων και αποτελεσματικών ενδίκων βοηθημάτων». Η Σύμβαση δεσμεύει την ΕΕ και τα κράτη- μέλη ως μικτή συμφωνία στην οποία έχει προσχωρήσει η Ένωση¹¹. Επίσης προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή οι διατάξεις της Σύμβασης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν το δικαίωμα της Ένωσης εν συνόλω, και ιδίως για την εφαρμογή του δικαιώματος της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, το άρθρο 47 Χάρτη που εξασφαλίζει τα ίδια δικαιώματα ως τμήμα του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου.

Στα νομικά κείμενα που δεσμεύουν την Ένωση και σχετίζονται με την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων ξεχωριστή θέση κατέχει ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ο Χάρτης υιοθετήθηκε στις 7 Δεκεμβρίου 2000 και αρχικά δεν αποτελούσε τμήμα του πρωτογενούς ή παράγωγου δικαίου της Ένωσης. Μετά την προσπάθεια καθιέρωσης του λεγόμενου Ευρωσυντάγματος, το οποίο εν τέλει δεν ευδοκίμησε και την υπογραφή της Συνθήκης της Λισαβόνας, ο Χάρτης παρέμεινε αυτοτελές ενωσιακό κείμενο¹², απέκτησε, όμως, αυξημένη νομοθετική ισχύ, καθώς έγινε μέρος του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης¹³. Στο αρ. 51

¹⁰ Γένεση της Σύμβασης του Aarhus, Συμμετοχικά δικαιώματα και πρόσβαση στη Δικαιοσύνη, Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής https://www.era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/module_7/part_1/index.html (τελευταία επίσκεψη 30-12-2022).

¹¹ Καραγεώργου Β, Πρόσβαση στη δικαιοσύνη και συμμετοχικά δικαιώματα, Σύμβαση του Aarhus και ανακοίνωση της Επιτροπής, παρουσίαση όπως ανακτάται από https://era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/documents/7_Karageorgou.pdf.

¹² Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ., 2018, Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, 1^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη, σελ. 351.

¹³ Άρθρο 6§ 1 ΣΕΕ, όπου ρητά αναφέρεται πως «ο Χάρτης έχει ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες».

παρ. 1 ρητά αναφέρεται η εφαρμογή του από τα κράτη μέλη, όταν αυτά εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης. Επιπλέον, στο κείμενό του κατοχυρώνονται δικαιώματα που δεν προβλέπονται στην ΕΣΔΑ, παράλληλα όμως, τα κράτη οφείλουν να σέβονται το γράμμα της ΕΣΔΑ σε όλες τις εκφάνσεις της δράσης τους σε σχέση και με το Χάρτη. Η διάταξη του άρθρου 47 είναι το πρώτο άρθρο της ενότητας «Δικαιοσύνη» του Χάρτη και αφορά στο δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή και αμερόληπτο δικαστήριο. Περιλαμβάνει όλες τις ουσιαστικές και δικονομικές έννοιες που συνθέτουν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και την εξασφάλιση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Η ΕΣΔΑ υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1950 στη Ρώμη και τέθηκε σε ισχύ στις 03.09.1953. Στο ευρωπαϊκό επίπεδο αποτελεί την παλαιότερη και πιο ολοκληρωμένη συμφωνία για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών από κοινού με τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα που προστέθηκαν με το πέρασμα του χρόνου¹⁴. Η Σύμβαση περιέχει ατομικά δικαιώματα και το πολιτικό δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές, χωρίς να περιλαμβάνει στο κείμενό της κοινωνικά δικαιώματα και ελευθερίες. Η νομολογία του ΕΔΔΑ, ωστόσο, έχει εξελίξει την προστασία της Σύμβασης κρίνοντας ότι τα δικαιώματα έχουν κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες. Τα συμβαλλόμενα κράτη από τη μεριά τους είναι υπεύθυνα για την συμμόρφωση με τις επιταγές της ΕΣΔΑ και την εφαρμογή της στο εσωτερικό τους, διατηρώντας πάντα το περιθώριο εκτίμησης που αυτής τους απονέμει¹⁵. Επιπρόσθετα, η ΕΣΔΑ ξεχωρίζει σε σχέση με άλλες διεθνείς συμβάσεις, προβλέποντας ένα δικαιοδοτικό όργανο που θα εξετάζει την εφαρμογή ή παραβίαση των όσων προβλέπει με δυνατότητα επιδίκασης δίκαιης ικανοποίησης¹⁶ είτε μέσω ατομικής προσφυγής όπως προβλέπει το άρθρο 34 ΕΣΔΑ είτε με διακρατική προσφυγή του άρθρου 33 ΕΣΔΑ.

Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη εξασφαλίζεται στην ΕΣΔΑ από τα άρθρα 6 και 13, τα οποία εγγυώνται αφενός την χρηστή απονομή της δικαιοσύνης με την έννοια της πρόσβασης σε

¹⁴ Ηλιοπούλου Στράγγα Τζ., ό.π. σελ. 234.

¹⁵ Di Federico G., *The EU Charter of fundamental rights- From declaration to binding instrument*, Springer, Dordrecht Heidelberg London New York, 2011, σελ. 24.

¹⁶ Ηλιοπούλου Στράγγα Τζ., ό.π. σελ. 281.

ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, το οποίο δικάζει τις υποθέσεις δημόσια και δίκαια και αφετέρου την πρόσβαση σε πραγματική (αποτελεσματική) προσφυγή.

1.2 Πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.

Η διαφορετική νομική φύση και δεσμευτικότητα του Χάρτη και της ΕΣΔΑ έχει ως αποτέλεσμα την διαφοροποίηση και στο πεδίο εφαρμογής τους. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας ο Χάρτης κατέστη πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ αναδεικνύοντας την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως πρωταρχικό στόχο της Ένωσης. Από την άλλη μεριά, παρότι προβλέφθηκε η προσχώρηση στην ΕΣΔΑ με τη διάταξη του άρθρου 6 παρ 2 ΣΕΕ, ωστόσο αυτή δεν έχει καταστεί ακόμα πρωτογενές δίκαιο.

1.2.1 Πεδίο εφαρμογής του άρθρου 47 ΧΘΔΕΕ

Το άρθρο 47 του Χάρτη έχει βασιστεί στο κείμενο της ΕΣΔΑ με το πρώτο εδάφιο να αντιστοιχεί στο άρθρο 13 ως προς το δικαίωμα της πραγματικής προσφυγής και το δεύτερο και τρίτο στο άρθρο 6 παρ. 1 για το δικαίωμα στην δίκαιη δίκη. Επιπλέον, κάποιες αντιστοιχίες γίνονται με την παράγραφο 3 του άρθρου 6 ως προς τα δικαιώματα του κατηγορούμενου. Τα δικαιώματα του άρθρου 47 εμπίπτουν στο ευρύτερο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη¹⁷, το οποίο ορίζεται στο άρθρο 51 § 1. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, οι «*διατάξεις του δεσμεύουν τα θεσμικά όργανα και οργανισμούς της Ένωσης όταν εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο*». Η έννοια αυτή κρίνεται κατά περίπτωση, βασισμένη στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης¹⁸. Βέβαια είναι ίσως δύσκολο να εντοπιστεί σήμερα χώρος που δεν καταλαμβάνεται από το δίκαιο της Ένωσης¹⁹, μιας και οι αρμοδιότητες της καλύπτουν ένα

¹⁷ Καραγεώργου Β., Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σελ. 21.

¹⁸ Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 619.

¹⁹ Kokkot J., Sobotta Chr., (2015), Protection of Fundamental rights in the European Union: On the relationship between EU fundamental rights, the European Convention and National standards of protection, Yearbook of European Law, Vol. 34, No. 1.

ιδιαίτερος ευρύ φάσμα. Προκειμένου να καθοριστεί αν μια εθνική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51 Χάρτη, «πρέπει να εξετάζεται, μεταξύ άλλων, αν αυτή σκοπεί στην εφαρμογή διάταξης του ενωσιακού δικαίου, ο χαρακτήρας της ρύθμισης αυτής, αν αυτή επιδιώκει σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους του δικαίου της Ένωσης, έστω και αν ενδέχεται να επηρεάζει εμμέσως το δίκαιο αυτό, καθώς και αν υφίσταται ειδική ρύθμιση του δικαίου της Ένωσης στον σχετικό τομέα ή δυνάμει να τον επηρεάσει²⁰». Έτσι, στην απόφαση του ΔΕΕ C-430/21, κρίθηκε ότι το άρθρο 47 Χάρτη καθεαυτό δεν έχει εφαρμογή, καθώς το δικαίωμα του προσφεύγοντα στην κύρια δίκη δεν ανήκε στην κατηγορία δικαιωμάτων, που αναγνωρίζονται δυνάμει ενωσιακής διάταξης²¹, όπως προβλέπει το άρθρο 51 παρ.1 Χάρτη. Το άρθρο, όμως, εξετάζεται από το Δικαστήριο ως εργαλείο ερμηνείας του άρθρου 19 παρ. 1 ΣΕΕ ως προς τα ζητήματα της πρόβλεψης αποτελεσματικού εθνικού ενδίκου μέσου και της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των δικαστικών οργάνων.

Βέβαια, η δέσμευση των κρατών μελών δεν πρέπει να θεωρείται ότι περιορίζεται αυστηρά στις περιπτώσεις που τα κράτη έχουν μεταφέρει ενωσιακό δίκαιο στο εσωτερικό τους. Στην υπόθεση Åkerberg Fransson επαναλαμβάνεται η πάγια νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη, με την διευκρίνηση ότι «η εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου σημαίνει και εφαρμογή των δικαιωμάτων που προβλέπει ο Χάρτης»²² και πως «όταν μια κατάσταση δε ρυθμίζεται απολύτως από το δίκαιο της Ένωσης, αλλά εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη με βάση το αρ. 51, τότε η εφαρμογή του δεν πρέπει να είναι αντίθετη στο Χάρτη, ούτε να αντιβαίνει στο υπεροχή του δικαίου της Ένωσης²³. Έτσι στη συγκεκριμένη υπόθεση, το ΔΕΕ δέχτηκε ότι η νομοθεσία της ΕΕ υποχρεώνει κράτη μέλη να λάβουν μέτρα για την

²⁰ ΔΕΕ C-206/13 Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia — Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo.

²¹ ΔΕΕ C-430/21, σκ 36.

²² ΔΕΕ C-617/10, Åklagaren κατά Åkerberg Fransson, σκ. 21, 22.

²³ Ο.π., σκέψη 29.

πρόληψη και καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και σ' αυτό το πλαίσιο οι κυρώσεις για Φ.Π.Α. εντάσσονται στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

Επιπλέον, το ΔΕΕ αναγνωρίζει στα κράτη τη δυνατότητα να προβλέπουν με εθνική ρύθμιση προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία όμως δε συγκρούεται με τις ρυθμίσεις του Χάρτη ή αμφισβητεί την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου. Άρα καθιερώνεται η αρχή πως, όταν τα κράτη μέλη εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης, η εφαρμογή του Χάρτη θα πρέπει να θεωρείται αυτόματη. Συν τοις άλλοις, τα κράτη μέλη οφείλουν σεβόμενα την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου²⁴ να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα που είναι μέρος του πρωτογενούς δικαίου.

Επιπρόσθετα, το άρθρο 51 αναφέρει πως ο Χάρτης εφαρμόζεται και σε όλα τα όργανα και οργανισμούς της Ένωσης, με κριτήριο την αρχή της επικουρικότητας. Η νομολογία του ΔΕΕ έχει προβληματιστεί γύρω από τη δέσμευση των οργάνων της να προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, όταν ενεργούν εκτός του νομικού πλαισίου της ΕΕ. Το ζήτημα είχε αρχικά απασχολήσει το ΔΕΕ σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας. Ιδιαίτερα σε σχέση με τα δικαιώματα του άρθρου 47 Χάρτη, το ΔΕΕ εξέδωσε την υπ' αριθμ. 1/17 Γνωμοδότηση της 30^{ης} Απριλίου 2019 αφορώσα την Οικονομική και Εμπορική Συμφωνία της ΕΕ και των κρατών-μελών με τον Καναδά και τη συμβατότητα της συμφωνίας με το ενωσιακό δίκαιο. Συνοπτικά τα ερωτήματα που τέθηκαν στο Δικαστήριο αφορούσαν την αποκλειστική αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να ερμηνεύει το δίκαιο της Ένωσης, η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η έννοια της αποτελεσματικότητας του του ενωσιακού δικαίου και το δικαίωμα πρόσβασης σε ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Στη σκέψη 190 της Γνωμοδότησης αναγνωρίζεται η κάλυψη της εν λόγω συμφωνίας από το Χάρτη, ως πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ²⁵. Συγκεκριμένα, αναγνωρίστηκε η δέσμευση από τις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 47 ως προς την εξωτερική δράση της Ένωσης, κρίσιμο όμως ερώτημα αφορούσε την επέκταση της

²⁴ Η οποία έχει πανηγυρικά εκφραστεί στην υπόθεση C-6/64 Costa κατά ENEL και έκτοτε επαναλαμβάνεται στη νομολογία του ΔΕΕ, αλλά αποτελεί κομμάτι της Συνθήκης της Λισαβόνας με την αναφορά στη Δήλωση 17.

²⁵ Με παραπομπή στη σκέψη 167 της ίδιας.

δεσμευτικότητας αυτής και στον εξωτερικό μηχανισμό επίλυσης διαφορών που καταλαμβάνει τη συγκεκριμένη συμφωνία. Και ενώ το αρ. 47 §§ 2,3 δεσμεύει την Ένωση, η πρώτη παράγραφος αφορά το δικαστικό σύστημα εντός της Ένωσης, οπότε δεν εφαρμόζεται στις εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης²⁶ δημιουργώντας έτσι ζήτημα συνολικής εφαρμογής του άρθρου 47 Χάρτη.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί πως σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 51, αλλά και το άρθρο 6 §1 εδ. β' ΣΕΕ, ο Χάρτης δε διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, ούτε μπορεί να θεσπίζει νέες αρμοδιότητες και καθήκοντα²⁷. Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν αποτελεί ξεχωριστό τομέα αρμοδιότητας, αλλά καθήκον της Ένωσης που εξειδικεύεται και ενδυναμώνεται μέσα από το Χάρτη και την ένταξή του στο πρωτογενές δίκαιο. Η συνεισφορά του Χάρτη με την κατοχύρωσή του ως πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, εντοπίζεται κυρίως στην εξέλιξη της ατομικής δικαστικής προστασίας²⁸ μέσα από τα δικονομικά δικαιώματα που συμπεριλαμβάνει και αναπτύσσονται κατωτέρω, στην τρίτη ενότητα της παρούσας μελέτης.

1.2.2 Εφαρμογή του άρθρου 6 ΕΣΔΑ

Στη διατύπωση της παραγράφου 1 του άρθρου 6 αναφέρεται πως το δικαστήριο αποφασίζει «*επί αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσης ή επί του βασίμου κάθε κατηγορίας ποινικής φύσης*». Από την πρώτη ανάγνωση γίνεται ρητή αναφορά σε αστικές και ποινικές δίκες. Το ΕΔΔΑ, ωστόσο, ακολουθεί μια διασταλτική ερμηνεία του άρθρου, επεκτείνοντας²⁹ την έννοια των αστικών υποθέσεων, χαρακτηρίζοντας αστικές, δίκες που έχουν ως αντικείμενο εν γένει αστικά δικαιώματα, κινούμενο πέρα των ορίων του ιδιωτικού δικαίου. Παράλληλα, η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 6 ΕΣΔΑ έχει γίνει και σε κοινωνικά δικαιώματα μέσα από τη νομολογία του Δικαστηρίου. Ως

²⁶ Γνωμοδότηση ΔΕΕ 1/17, σκ. 129.

²⁷ Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ., 2018, Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, 1^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη, σελ 397.

²⁸ Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ., ό.π. σελ 522.

²⁹ Σισιλιάνος Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.233.

προϋπόθεση εφαρμογής το ΕΔΔΑ δέχεται, πως το αντικείμενο ή οι συνέπειες της υπόθεσης πρέπει να είναι περιουσιακές ή να επάγονται κυρώσεις επί αστικών δικαιωμάτων³⁰. Γίνεται βέβαια, δεκτό ότι το δικαίωμα μπορεί να τύχει εφαρμογής και σε περιπτώσεις που δεν έχουν αποκλειστικά οικονομικό χαρακτήρα, ή όταν το στοιχείο αυτό δεν αποτελεί κρίσιμο κομμάτι της υπόθεσης³¹. Έτσι στην απόφαση Denisov κατά Ουκρανίας της 25.09.2018 εφαρμόστηκε το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ σε υπόθεση, που κατά το εθνικό δίκαιο ενέπιπτε σε διατάξεις δημοσίου δικαίου σχετικά με το εργασιακό καθεστώς διοικητικών υπαλλήλων στο δικαστικό σώμα³². Στόχος αυτής της διασταλτικής ερμηνείας είναι η κατά το δυνατόν ομοιόμορφη εφαρμογή των διατάξεων της ΕΣΔΑ στις διαφορετικές έννομες τάξεις των κρατών μελών. Η Σύμβαση παρέχει ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας³³ για τα δικαιώματα που προβλέπει, παρέχοντας στα κράτη τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν ευρύτερη προστασία. Παρότι απαιτείται η προσχώρηση σε αυτή³⁴, ωστόσο με τη Γνωμοδότηση 2/13 το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα πως η ΕΣΔΑ δεν μπορεί ακόμα να αποτελέσει μέρος του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου.

Η έννοια της αστικής φύσης των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αποτελεί ξεχωριστή, αυτόνομη έννοια που απορρέει από τη Σύμβαση³⁵. Στην υπόθεση Grzeđa κατά Πολωνίας το ΕΔΔΑ επανέλαβε συνοπτικά τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 6 παρ.1 σε αστικής φύσεως υποθέσεις ήτοι α) να υπάρχει διαφορά, β) η διαφορά να αφορά δικαίωμα που είναι θεσμοθετημένο στην εθνική έννομη τάξη και γ) αυτή να είναι σοβαρή και να

³⁰ Ματθιάς Στ., Κτιστάκης Γ., Σταυρίτη Λ, Στεφανάκη Κ, Η προστασία των Δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, 2006, σελ. 67.

³¹ Σισιλιάνος, ό.π, σελ. 238.

³² Σκέψεις 53 & 55 της απόφασης.

³³ Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ., Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, 1η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2018 σελ. 280.

³⁴ Με ρητή αναφορά στο άρθρο 6§2 ΣΕΕ.

³⁵ ΕΔΔΑ Grzeđa κατά Πολωνίας, 2022, § 287.

επιηρεάζει τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος³⁶. Επιπρόσθετα, παρά την επέκταση της αστικής φύσης των δικαιωμάτων σε υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου, παρόλα αυτά υπάρχουν ορισμένα δικαιώματα που εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής της ΕΣΔΑ, όπως ζητήματα φορολογικού δικαίου, το καθεστώς εισόδου, διαμονής και απέλασης, καθώς επίσης και πολιτικά δικαιώματα³⁷. Τα δικαιώματα που αποκλείονται από την εφαρμογή του άρθρου 6 αφορούν κυρίως τη σχέση ιδιωτών με κρατικά όργανα. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί πως η διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 εφαρμόζεται σε κατ' έφεση και αναίρεση δίκες, εφόσον αυτές οι διαδικασίες είναι θεσπισμένες στο εσωτερικό των κρατών, με την επιφύλαξη της εφαρμογής των εγγυήσεων του άρθρου κατά περίπτωση³⁸.

Για να ενταχθεί μια ποινική υπόθεση στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, έχουν διαπλαστεί από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και συγκεκριμένα από την υπόθεση Engel κατά Ολλανδίας της 8.6.1976 τρία κριτήρια. Στη συγκεκριμένη υπόθεση το κρίσιμο που εξέτασε το δικαστήριο ήταν ο χαρακτηρισμός των κυρώσεων που θα επιβάλλονταν στους προσφεύγοντες ως πειθαρχικές ή ποινικές. Προκειμένου να προσδιορίζεται σε κάθε περίπτωση η φύση μια υπόθεσης το Δικαστήριο πρότεινε την εφαρμογή των ακόλουθων κριτηρίων³⁹:

1. Κατάταξη στο εσωτερικό δίκαιο. Το κριτήριο αυτό χρησιμεύει ως αφετηρία. Εάν η εθνική νομοθεσία χαρακτηρίζει ένα αδίκημα ως ποινικό, τότε αυτό θα είναι καθοριστικό, διαφορετικά το δικαστήριο θα εξετάσει πίσω από την εθνική νομοθετική ρύθμιση και θα αναζητήσει την ουσιαστική πραγματικότητα της εν λόγω διαδικασίας.

³⁶ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (civil limb), 2022, σελ. 7 διαθέσιμο στο <https://ks.echr.coe.int/>.

³⁷ Σισιλιάνος Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.234.

³⁸ Σισιλιάνος, ό.π. σελ 247.

³⁹ Σισιλιάνος ό.π., σελ. 243.

2. Φύση του αδικήματος. Αυτό το κριτήριο θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό⁴⁰ και βασίζεται σε κάποιους παράγοντες ήτοι, αν ο εν λόγω νομικός κανόνας απευθύνεται αποκλειστικά σε μια συγκεκριμένη ομάδα ή έχει γενικά δεσμευτικό χαρακτήρα, αν η διαδικασία κινείται από δημόσιο φορέα με εκ του νόμου εξουσίες εκτέλεσης, αν ο νομικός κανόνας έχει τιμωρητικό ή αποτρεπτικό σκοπό και αν επιδιώκει την προστασία γενικών συμφερόντων της κοινωνίας που συνήθως προστατεύονται από το ποινικό δίκαιο και τέλος αν η επιβολή οποιασδήποτε ποινής εξαρτάται από τη διαπίστωση ενοχής⁴¹.
3. Σοβαρότητα της επαπειλούμενης ποινής. Αυτή καθορίζεται από την αναφορά στη μέγιστη δυνατή ποινή για την οποία προβλέπει ο σχετικός νόμος⁴².

Τα κριτήρια εξετάζονται διαζευκτικά, αλλά επίσης επιλέγεται και σωρευτική εξέταση του 2^{ου} και 3^{ου} κριτηρίου, όταν δεν μπορεί να συναχθεί εύκολα συμπέρασμα ως προς τη φύση της υπόθεσης και την ένταξή της στην ποινική διαδικασία.

Η απαραίτητη προϋπόθεση για την εξέταση ενός δικαιώματος αστικής ή ποινικής φύσης από το ΕΔΔΑ είναι αυτό να προβλέπεται στο κείμενο της Σύμβασης. Αντίθετα ο Χάρτης παρέχει ευρύτερη προστασία, που επεκτείνεται σε όλα τα δικαιώματα που προβλέπονται στην ενωσιακή έννομη τάξη. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι διαδικασίες του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης. Η νομολογία και των δύο Δικαστηρίων έχει καταλήξει πως αν και η κατηγορίες αφορούν ποινικές υποθέσεις, ωστόσο το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ δεν μπορεί να ισχύσει κατά την εφαρμογή και εκτέλεση του ΕΕΣ, καθώς «*οι διαδικασίες δεν αφορούν αμφισβήτηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσης, ούτε αφορούν το βάσιμο της ποινικής κατηγορίας*»⁴³. Σε αντίθεση με την ΕΣΔΑ, ο Χάρτης εφαρμόζεται σε

⁴⁰ ΕΔΔΑ Jussila κατά Φινλανδίας της 23.11.2006 §32, 33.

⁴¹ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (criminal limb), 2022, σελ. 14 διαθέσιμο στο <https://ks.echr.coe.int/>.

⁴² ΕΔΔΑ Demicoli κατά Μάλτας της 27.08.1991.

⁴³ ΔΕΕ C-428/21 PPU & C-429/21 PPU σκ. 65 με παραπομπή στην απόφαση του ΕΔΔΑ Trabelsi κατά Βελγίου της 16.02.2015 παρ. 160.

δικαιώματα που πηγάζουν από οποιαδήποτε πηγή του ενωσιακού δικαίου, χωρίς να απαιτείται συμπερίληψη του δικαιώματος στο κείμενό του, όπως συμβαίνει με τη Σύμβαση. Ο χώρος ελευθερίας ασφάλειας και δικαιοσύνης μέσα από την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης των κρατών μελών, επιβάλλει αυτά να τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και τα αναγνωρισμένα θεμελιώδη δικαιώματα⁴⁴.

1.2.3 Η σχέση Χάρτη και ΕΣΔΑ

Η ΕΣΔΑ λειτουργεί ως το κατώφλι για την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΕ αναγνωρίζονται τα δικαιώματα που περιέχονται στη Σύμβαση ως γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, το κείμενο όμως δεν αποτελεί νομικό μέσο που έχει ενσωματωθεί επίσημα στην ενωσιακή έννομη τάξη⁴⁵. Σε κάθε περίπτωση η νομολογία του ΕΔΔΑ αν και δεν μπορεί να θεωρηθεί δεσμευτική, παρόλα αυτά διαθέτει σε μεγάλο βαθμό εξουσία ιδίως προς το ΔΕΕ που συχνά την ακολουθεί. Ο Χάρτης περιέχει δικαιώματα, αντίστοιχα με αυτά που εγγυάται η ΕΣΔΑ. Ο ίδιος ο Χάρτης στο άρθρο 52 παρ.3 ρυθμίζει τη σχέση των δύο νομικών κειμένων ξεκαθαρίζοντας πως, εφόσον δικαιώματα προβλέπονται και στα δύο κείμενα, τότε η έννοια, η εμβέλεια και οι περιορισμοί⁴⁶ αυτών είναι ίδιες. Τα δικαιώματα αλληλεπικαλύπτονται και έτσι οι δικαστικές αποφάσεις των Δικαστηρίων είναι χρήσιμες για την εξέλιξη του πλαισίου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όπως αναφέρεται στις επεξηγήσεις του Χάρτη, με την παράγραφο 3 «επιδιώκεται η διασφάλιση της συνοχής των δύο κειμένων» και παρότι ισχύουν τα ίδια όσον αφορά την εμβέλεια ή τους περιορισμούς των δικαιωμάτων με βάση την ΕΣΔΑ, ωστόσο η αυτονομία του ευρωπαϊκού δικαίου και της δράσης του ΔΕΕ δεν

⁴⁴ ΔΕΕ ό.π. σκ. 37.

⁴⁵ Kokkot J., Sobotta Chr., Protection of Fundamental rights in the European Union: On the relationship between EU fundamental rights, the European Convention and National standards of protection, Yearbook of European Law, Vol. 34, No. 1 (2015), σελ. 63.

⁴⁶ Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 634.

θήγονται από τη διάταξη αυτή⁴⁷. Για το λόγο αυτό η νομολογία του ΔΕΕ ακολουθεί την διάταξη του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη, επαναλαμβάνοντας στις αποφάσεις του, πως η νομολογία του ΕΔΔΑ λαμβάνεται υπόψη για την ερμηνεία των διατάξεων του Χάρτη.

Επιπρόσθετα, τα κράτη μέλη δεσμεύονται να εφαρμόζουν την ΕΣΔΑ, όμως το ΕΔΔΑ δεν έχει την αρμοδιότητα να ελέγχει την εφαρμογή των δικαιωμάτων⁴⁸, παρά τις προσπάθειες του Δικαστηρίου προς την κατεύθυνση αυτή. Το ΔΕΕ από την άλλη πλευρά σε ζητήματα εφαρμογής του Χάρτη ελέγχει την επίκληση των δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη και αναλόγως εφαρμόζει τις αρχές που ισχύουν στο δίκαιο της Ένωσης, όπως την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου και του αμέσου αποτελέσματος, σε περιπτώσεις σύγκρουσης του εθνικού δικαίου με τις προβλέψεις του Χάρτη.

Στις επεξηγήσεις του άρθρου 47 ξεκάθαρα διατυπώνεται ότι η προστασία που παρέχει είναι ευρύτερη ως προς το υλικό πεδίο εφαρμογής⁴⁹ υπό την έννοια ότι η Ένωση αποτελεί κοινότητα δικαίου⁵⁰. Το εύρος αφορά τόσο την παράγραφο 1 σε σχέση με την πρόσβαση σε δικαστή, αλλά και την παράγραφο 2, που δεν περιορίζεται σε υποθέσεις αστικής και ποινικής φύσης όπως το αντίστοιχο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Η συνεισφορά του Χάρτη σε σχέση με την ΕΣΔΑ είναι σε κυρίως σε κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα⁵¹, τα οποία προβλέπονται ρητά στο κείμενό του και όχι στην ΕΣΔΑ, αλλά είναι νομολογιακά διαπλασμένα. Για το λόγο αυτό πρέπει να παρακολουθείται η νομολογία των Δικαστηρίων, η οποία διαρκώς εξελίσσεται και εμπλουτίζεται.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις του ΔΕΕ C-542/18 RX-II και C-543/18 RX-II (σκ. 72) η εμβέλεια του Χάρτη οριοθετείται στο επίπεδο προστασίας, που αποδίδει στα αντίστοιχα δικαιώματα η ΕΣΔΑ και επομένως το ΔΕΕ δεσμεύεται στην ερμηνεία του περί του

⁴⁷ Επεξηγήσεις σχετικά με το άρθρο 52 παρ. 3 ΧΘΕΕ.

⁴⁸ Di Federico G., *The EU Charter of fundamental rights- From declaration to binding instrument*, Springer, Dordrecht Heidelberg London New York, 2011, σελ. 26.

⁴⁹ Τζέμος Β, ό.π. σελ. 544.

⁵⁰ ΔΕΕ, υπόθεση C-294/83 σκ. 23.

⁵¹ *Applying the Charter if Fundamental Rights of the European Union in law and policymaking at national level*, European Agency of Fundamental Rights, Publication Office of the EU, 2020, σελ. 23.

δικαιώματος σε δίκαιη δίκη από τον τρόπο που το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει τις αντίστοιχες υποθέσεις. Πρέπει να διευκρινιστεί, ότι η ρύθμιση του 52 παρ. 3 Χάρτη θέτει το ελάχιστο πλαίσιο προστασίας και δεν απαγορεύει από το ενωσιακό δίκαιο να παρέχει μεγαλύτερη προστασία των δικαιωμάτων⁵². Ανεξάρτητα από τη δέσμευση αυτή αναγνωρίζεται επιμέρους σύγκριση των δύο κειμένων.

Ιδιαίτερα για το δικαίωμα το άρθρου 47 παρ. 2 και 3 δεν εφαρμόζεται ο περιορισμός σε δικαιώματα αστικής και ποινικής φύσης⁵³, όπως προβλέπει το αντίστοιχο αρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, αφού η προστασία προς το υλικό πεδίο εφαρμογής του Χάρτη είναι ευρύτερη περιλαμβάνοντας το σύνολο των αρμοδιοτήτων της Ένωσης. Επιπρόσθετα, όσον αφορά το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή ο Χάρτης με την πρόβλεψη για «πραγματική προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου» παρέχει ευρύτερη προστασία σε σχέση με το άρθρο 13 που αναφέρεται σε προσφυγή ενώπιον εθνικής αρχής, όπως θα αναπτυχθεί στην οικία ενότητα. Από μια συνεκτική θεώρηση της νομολογίας του ΔΕΕ διαπιστώνεται, ότι όσον αφορά την προστασία του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, αρκεί η εξέταση των προϋποθέσεων του άρθρου 47 Χάρτη με απλή μόνο αναφορά στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Η εφαρμογή του Χάρτη μπορεί να χαρακτηριστεί περιορισμένη⁵⁴, με το 52 παρ. 1 Χάρτη να λειτουργεί σα ρήτρα περιορισμού.

Από τις πιο σημαντικές διαφορές των δύο θεσμών είναι η ύπαρξη του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που εδρεύει στο Στρασβούργο, όπου είναι δυνατή η προσφυγή εκ μέρους πολιτών που θεωρούν ότι κάποιο κράτος παραβιάζει θεμελιώδες δικαίωμά του εκπορευόμενο από την ΕΣΔΑ. Από την άλλη πλευρά ζητήματα που αφορούν την εφαρμογή του Χάρτη εξετάζονται από το ΔΕΕ, σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται στα άρθρα 263 επ. ΣΛΕΕ. Η νομολογία ενός δικαστηρίου όπως το ΕΔΔΑ, που είναι αρμόδιο κατ' αποκλειστικότητα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

⁵²Κουρούπης Κ.- Καραγκούνη Β., ό.π, σελ. 17.

⁵³ Τζέμος Β, ό.π. σελ. 635.

⁵⁴ Κουρούπης Κ.- Καραγκούνη Β., Εδραιώνοντας τον Ευρωπαϊκό Χώρο δικαιοσύνης- Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2019, σελ. 16.

επηρεάζει και διαμορφώνει για το λόγο αυτό την αντίστοιχη νομολογία του ΔΕΕ⁵⁵. Επίσης, στο πλαίσιο της Ένωσης πρέπει να ληφθεί υπόψιν ότι άμεσοι εφαρμοστές του ενωσιακού δικαίου είναι οι εθνικοί δικαστές. Το ΔΕΕ επιλαμβάνεται υποθέσεων σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ενώ στο άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ αναφέρει ότι «τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέπουν στο εσωτερικό τους ένδικα βοηθήματα προκειμένου να διασφαλιστεί η πραγματική δικαστική προστασία».

Συνοψίζοντας απ' όλα όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω στην ενότητα αυτή, ο Χάρτης προβλέπει σε ένα άρθρο το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή και δίκαιη δίκη ως προαπαιτούμενα για την εξασφάλιση του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Το δικαίωμα τυγχάνει εφαρμογής σε όλους τους τομείς που έχει δικαιοδοσία η Ένωση και άρα και σε διοικητικές υποθέσεις, σε φορολογικές διαφορές, σε περιπτώσεις δικαστικής συνεργασίας των κρατών όπως το ΕΕΣ και σε υποθέσεις μετανάστευσης και ασύλου⁵⁶. Ο Χάρτης έχει εισφέρει την αναγνώριση στο ενωσιακό δίκαιο και κοινωνικοοικονομικών δικαιωμάτων, δεν πρέπει παρ' όλα αυτά να παραγνωρίζεται η διασταλτική ερμηνεία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ από τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Η Σύμβαση εξασφαλίζει στο άρθρο 6 παρ. 1 το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο και υπεράσπισης σε αστικές και ποινικές υποθέσεις, ενώ το δικαίωμα σε πραγματική/ αποτελεσματική προσφυγή προβλέπεται ξεχωριστά στο αρ. 13, το οποίο όμως συνιστά ιδιαίτερη έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Η προστασία που προβλέπεται από το Χάρτη δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι μικρότερη από αυτή της ΕΣΔΑ, η οποία παρέχει τα ελάχιστα⁵⁷ σε επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το ΔΕΕ μπορεί από εκεί και πέρα μόνο μεγαλύτερη προστασία να επιφυλάξει για τα δικαιώματα του Χάρτη.

⁵⁵ Κουρούπης Κ.- Καραγκούνη Β., Εδραιώνοντας τον Ευρωπαϊκό Χώρο δικαιοσύνης- Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2019, σελ. 25.

⁵⁶ Applying the Charter of Fundamental Rights of the European Union in law and policymaking at national level, European Agency of Fundamental Rights, Publication Office of the EU, 2020, σελ. 29.

⁵⁷ Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ. 2018, Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, 1^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη, σελ 382.

2. Οι θεσμικές απαιτήσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη

2.1 Το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή

Το άρθρο 47 του Χάρτη περιλαμβάνει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (άρ 47 § 2) αλλά και αυτό της «πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου του οποίου τα δικαιώματα και οι ελευθερίες παραβιάστηκαν» (αρ. 47 § 1). Στην ΕΣΔΑ τα δύο αυτά δικαιώματα καταλαμβάνουν δύο διαφορετικά άρθρα. Συγκεκριμένα στο άρθρο 13 ΕΣΔΑ αναγνωρίζεται το «δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής για δικαιώματα και ελευθερίες του που παραβιάστηκαν». Παρότι η παρούσα μελέτη εξετάζει τα δικαιώματα του άρθρου 47 Χάρτη σε σύγκριση με αυτά του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ωστόσο το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή αποτελεί τμήμα της διασφάλισης⁵⁸ της δίκαιης δίκης και γι' αυτό κρίνεται απαραίτητη η εξέτασή του στην παρούσα ενότητα.

2.1.1 Η άσκηση του δικαιώματος ενώπιον εθνικής αρχής και ενώπιον δικαστηρίου

Η αρχή της αποτελεσματικής προσφυγής έχει αναχθεί σε αρχή του δικαίου της Ένωσης πρωτίστως από τη νομολογία του ΔΕΕ με την απόφαση C-222/84 (Johnston) και όπως επαναλαμβάνεται στην πιο σύγχρονη νομολογία⁵⁹, βασισμένη παράλληλα και στις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών⁶⁰. Η αρχική παραδοχή άμεσα εξελίχθηκε από τη νομολογία του ΔΕΕ στην υπόθεση C-222/86 (Heylens), όπου αναγνωρίστηκε «η δυνατότητα άσκησης ενδίκων μέσων κατά απόφασης οποιασδήποτε εθνικής αρχής... ως διασφάλιση της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων των ιδιωτών»⁶¹. Το αυτό επαναλαμβάνεται και στις επεξηγήσεις της παραγράφου του άρθρου 47 Χάρτη. Τα κράτη αν και μέλη της Ένωσης, με τις δεσμεύσεις που αυτό συνεπάγεται, διατηρούν την

⁵⁸ Κουρούπης Κ.- Καραγκούνη Β., Εδραιώνοντας τον Ευρωπαϊκό Χώρο δικαιοσύνης- Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ, 2019, σελ. 16.

⁵⁹ ΔΕΕ C- 682/15 Berlioz, σκ. 54 «η αρχή της αποτελεσματικής προστασίας αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη και όπως κατοχυρώνεται από τα άρθρα 6 § 1 και 13 ΕΣΔΑ».

⁶⁰ ΔΕΕ C-64/16 Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas, σκ. 35.

⁶¹ ΔΕΕ C-222/86 Union nationale des entraineurs et cadres techniques professionnels du football κατά Heylens G., Dewailly J., Amyot J., Deschodt R, σκ. 14.

αυτονομία να προβλέπουν στην εσωτερική έννομη τάξη ένδικα βοηθήματα, στα οποία προσφεύγουν τα φυσικά πρόσωπα για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Παρότι κανένα από τα δύο κείμενα δεν προβλέπει ρητά το είδος των ενδίκων βοηθημάτων που μπορούν να ικανοποιήσουν το δικαίωμα, αυτό που οφείλει να εξασφαλίζεται είναι τα βοηθήματα αυτά να είναι αποτελεσματικά και να μπορούν να εφαρμοστούν τόσο σύμφωνα με τις εθνικές, όσο και με τις ενωσιακές επιταγές. Επιπρόσθετα στο άρθρο 19 παρ. 1 εδ.β' ΣΕΕ προβλέπεται «η υποχρέωση των κρατών- μελών να προβλέπουν ένδικα βοηθήματα για να διασφαλίζεται η πραγματική προσφυγή». Με τη διάταξη αυτή καλύπτονται τυχόν κενά στη δικαστική προστασία και ενισχύεται η ανεξαρτησία των δικαστών⁶², όπως έχει καθιερωθεί από το άρθρο 47 Χάρτη. Τα κράτη-μέλη με τον τρόπο αυτό αναλαμβάνουν την ευθύνη να διαμορφώσουν τα εθνικά συστήματα με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία⁶³.

Ο Χάρτης προβλέπει πραγματική προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου⁶⁴ νομίμως συσταθέντος κατά την κείμενη νομοθεσία, με μόνιμο χαρακτήρα και που εξασφαλίζει ανεξαρτησία και αμεροληψία των μελών του, ενώ το αντίστοιχο αρ. 13 κάνει λόγο για «εθνική αρχή»⁶⁵. Για την εφαρμογή του άρθρου 13 ΕΣΔΑ είναι δυνατή η προσφυγή ενώπιον αρχής, η οποία δεν είναι απαραίτητα δικαστική -ή όπως έκρινε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου στην παρ. 33 δεν είναι δικαστική με την στενή έννοια⁶⁶ του όρου. Η αρχή μπορεί να είναι ένα οιονεί δικαστικό όργανο, ένα διαιτητικό όργανο, μια διοικητική ή πολιτική

⁶² Πρεβεδούρου Ε., Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, δημοσιευμένο στις 28.08.2019, όπως ανακτήθηκε από <https://www.prevedourou.gr>.

⁶³ Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 545

⁶⁴ ΔΕΕ C-896/19, σκ. 40 «το άρθρο 47 Χάρτη ...κατοχυρώνει υπέρ παντός προσώπου του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου».

⁶⁵ ΔΕΕ C-97/91 Borelli κατά Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων σκ. 14.

⁶⁶ Ομοίως στην απόφαση ΕΔΔΑ Klass κατά Γερμανίας της 06.09.1978 παρ. 67 «η αρχή που αναφέρεται στο άρθρο 13 (ΕΣΔΑ) μπορεί να μην είναι απαραίτητα σε όλες τις περιπτώσεις δικαστική αρχή με τη στενή έννοια».

αρχή⁶⁷. Αυτό, όμως, που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για το όργανο που εξετάσει την προσφυγή είναι η ικανότητα να εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, εξασφαλίζοντας παράλληλα τη συνδρομή της ανεξαρτησίας του⁶⁸. Επιπλέον, οι δικονομικές εγγυήσεις που μπορεί να παρέχει το συγκεκριμένο όργανο λαμβάνονται υπόψιν προκειμένου να κριθεί η αποτελεσματικότητα του ενδίκου μέσου που ασκείται⁶⁹. Έτσι έχει κριθεί από το ΕΔΔΑ, ότι απόφαση ψυχιατρικού συμβουλίου με συμβουλευτικό χαρακτήρα και καμία περεταίρω αρμοδιότητα, δεν εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις και δεν αποτελεί «εθνική αρχή» κατά την έννοια του άρθρου 13 ΕΣΔΑ. Όπως ισχύει για την έννοια του δικαστηρίου κατ' άρθρο 47 Χάρτη και 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, που θα αναπτυχθεί στην επόμενη ενότητα, έτσι και η έννοια της εθνικής αρχής θα πρέπει να παρέχει εγγυήσεις ανεξαρτησίας, να εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις και να μην υπάρχει κατά το δυνατόν έλεγχος από άλλη μορφής εξουσία ιδίως πολιτική.

Το άρθρο 13 ΕΣΔΑ με την διατύπωσή του δίνει -ίσως- τη δυνατότητα για πιο ευρεία ερμηνεία των υποθέσεων που εντάσσονται σε αυτό, το ΕΔΔΑ, όμως, συνήθως εξετάζει τις υποθέσεις υπό το πρίσμα της δίκαιης δίκης, εντάσσοντάς τες στο πεδίο εξέτασης του άρθρου 6 παρ.1. Η ΕΣΔΑ αναγνωρίζει προστασία για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναγνωρίζει⁷⁰, ενώ ο Χάρτης δεν τίθεται στον ίδιο περιορισμό, αντίθετα καταλαμβάνει όλες τις εκφάνσεις του ενωσιακού δικαίου. Έτσι το άρθρο 47 θεωρείται αυτόνομο σε σχέση με το άρθρο 13 που απαιτεί την παραβίαση και άλλου δικαιώματος που εντάσσεται στο προστατευτικό της πεδίο⁷¹. Βέβαια το ΕΔΔΑ έχει πρόσφατα δεχτεί, πως παρότι δε

⁶⁷ Guide on article 13 of the European Convention on Human rights. Right to an effective remedy, 2022, διαθέσιμο στο <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-13>, σελ. 13.

⁶⁸ Κληρίδης Χρ., 2018, Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου – Άρθρο 47 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Λευκωσία, Justice Programme, Training for a European Area of Justice, σελ. 8.

⁶⁹ ΕΔΔΑ Allanazarova κατά Ρωσίας παρ. 94 της 03.07.2017.

⁷⁰ Μαθιός Στ., Κτιστάκης Γ., Σταυρίτη Λ, Στεφανάκη Κ, Η προστασία των Δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, 2006, σελ. 161.

⁷¹ Τζέμος Β, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 544.

συντρέχει παραβίαση άλλης διάταξης της Σύμβασης, η καταγγελία υπό τους όρους του άρθρου 13 ΕΣΔΑ μπορεί να κριθεί παραδεκτή. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Nicolae Virgiliu Tănase κατά Ρουμανίας*⁷² στην εξέταση της εφαρμογής του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ παρουσιάστηκαν νομικά και πραγματικά προβλήματα που επέβαλαν την εξέταση της υπόθεσης επί της ουσίας, παρότι εν τέλει το άρθρο αυτό δεν τύγχανε εφαρμογής, δεχόμενο ως βάσιμη την καταγγελία σύμφωνα με το αρ. 13.

2.1.2 Αρχή της αποτελεσματικότητας και αρχή της ισοδυναμίας

Αναφέρθηκε ανωτέρω πως το ενωσιακό δίκαιο σε κανένα κείμενο δεν προβλέπει συγκεκριμένα ένδικα μέσα, αντίθετα αφήνει αυτή την υποχρέωση στα εθνικά δίκαια. Με αυτό τον τρόπο γίνεται κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Ένωσης και κρατών- μελών, παραχωρώντας μια διαδικαστική αυτονομία⁷³ στα τελευταία. Τα κράτη, όμως, παράλληλα με την αυτονομία αυτή οφείλουν να συμβαδίζουν με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας⁷⁴. Μέσα από τη ρύθμιση αυτή, που προβλέπεται τόσο στο Χάρτη όσο και στις Συνθήκες⁷⁵, επιδιώκεται η εξασφάλιση της πρόσβασης των πολιτών στη δικαιοσύνη μέσα από ένα συνεκτικό σύστημα δικαστικής προστασίας εντός της Ένωσης που θα προβλέπει τα αναγκαία ένδικα μέσα. Η αρχή αυτή συμβαδίζει και με τη γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου της καλόπιστης συνεργασίας των κρατών μελών σε δικαστικές υποθέσεις. Με δεδομένο ότι τα εθνικά δικαστήρια είναι οι άμεσοι εφαρμοστές του ενωσιακού δικαίου, η συμμόρφωση των κρατών μελών με τα θεμελιώδη δικαιώματα θα πρέπει πάντοτε να προβλέπεται το δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή.

⁷² ΕΔΔΑ *Nicolae Virgiliu Tănase κατά Ρουμανίας* της 25.06.2019 παρ. 219.

⁷³ E-booklet on the use of the Charter of Fundamental rights in the EU- In the framework of the project *E-learning national active Charter training (E- NACT)*, διαθέσιμο στο https://cjc.eui.eu/wp-content/uploads/2020/05/eNACT_ebooklet.pdf, σελ. 29.

⁷⁴ ΔΕΕ, υπόθεση C-432/05 *Unibet*, σκ. 38.

⁷⁵ Αρ. 19 παρ. 1 εδ. β' ΣΕΕ «*Τα κράτη μέλη προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης*».

Για τη σύγκριση των δύο άρθρων ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο είναι οι επεξηγήσεις του Χάρτη σχετικά με το άρθρο 47. Από την πρώτη παράγραφο ξεκάθαρα προκύπτει ότι η προστασία του συγκεκριμένου άρθρου είναι ευρύτερη από αυτή της ΕΣΔΑ. Προκειμένου ένα ένδικο μέσο να πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 47, πρέπει να είναι αποτελεσματικό στη νομοθεσία και στην πράξη. Ειδικότερα, το ένδικο μέσο πρέπει να προσφέρει την ευκαιρία εξέτασης της καταγγελίας του αιτούντος επί της ουσίας ενώπιον ανεξάρτητου δικαστηρίου, ικανού να εξετάσει τόσο τα πραγματικά περιστατικά, όσο και τη νομοθεσία και να προσφέρει ένα κατάλληλο, προληπτικό ή τουλάχιστον αντισταθμιστικό ένδικο μέσο. Το ΔΕΕ σε πρόσφατη απόφασή⁷⁶ του έκρινε ότι δεν παραβιάζεται η αποτελεσματικότητα κατά τις επιταγές του άρθρου 47 Χάρτη, όταν για την εκτέλεση ΕΕΣ η χώρα έκδοσης δεν διαβιβάζει την εθνική απόφαση για τη σύλληψή του πριν την παράδοση στις αρχές της χώρας έκδοσης ή δεν κοινοποιούνται οι δυνατότητες προσφυγής κατά της απόφασης αυτής στο χρονικό αυτό σημείο. Στην απόφαση C-649/19 που αφορά στην ίδια διαφορά και προηγήθηκε, το ΔΕΕ καταλήγει πως «η έλλειψη ενημέρωσης του προσώπου για το οποίο εκδόθηκε ΕΕΣ για τα ένδικα βοηθήματα που μπορεί να ασκήσει στο κράτος έκδοσης του εντάλματος δε συνιστά παραβίαση του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία»⁷⁷.

Η αρχή της αποτελεσματικότητας σημαίνει πως οι εθνικές ρυθμίσεις δεν θα πρέπει να είναι τέτοιες, ώστε να καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση δικαιωμάτων που απορρέουν από το δίκαιο της ΕΕ⁷⁸. Έτσι, ένα ένδικο βοήθημα χαρακτηρίζεται αποτελεσματικό όταν οι προσφεύγοντες έχουν πρόσβαση σε αυτό, η χρήση του παρέχει την αναγκαία έννομη προστασία και μπορεί να επιφέρει θετικό αποτέλεσμα από την άσκησή του. Για τη διαπίστωση της αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη το ΔΕΕ εξετάζει

⁷⁶ ΔΕΕ C-105/21 IR παριστάμενης της Spetsializirana prokuratura σκ. 60.

⁷⁷ ΔΕΕ C-649/19 IR παριστάμενης της Spetsializirana prokuratura σκ. 80.

⁷⁸ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 2016, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 116.

τις προθεσμίες⁷⁹ που προβλέπονται στα εθνικά δίκαια και κατά πόσο η άσκησή τους αντιβαίνει στο δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή. Επίσης, η πρόβλεψη περισσότερων δικονομικών υποχρεώσεων, όπως αυτή της διαμεσολάβησης κατά τη διοικητική εξέταση της υπόθεσης⁸⁰ μπορεί να αντιβαίνει στην επιταγή για αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα. Το ΔΕΕ στο πλαίσιο εξέτασης της πραγματικής προσφυγής έχει κρίνει την επιβολή δικαστικών τελών και παραβόλων σε διαδικασία διαγωνισμού σε δημόσια σύμβαση, εφόσον αυτή προβλέπεται από το νόμο και εξυπηρετεί τους σκοπούς του δικαίου της Ένωσης⁸¹. Με την αρχή αυτή επομένως αναγνωρίζεται η δυνατότητα μέσω ενός δικαστικού μηχανισμού να προσδιοριστεί η παραβίαση ενός θεμελιώδους δικαιώματος και στη συνέχεια να αποζημιωθούν οι παραβιάσεις που κρίνονται βάσιμες.

Η αρχή της ισοδυναμίας προβλέπει, πως τα ένδικα μέσα που θεσπίζονται στο εθνικό δίκαιο δεν μπορεί να έχουν δυσμενέστερα αποτελέσματα από ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου για παρόμοιες περιπτώσεις, αλλά πρέπει να είναι ισοδύναμα. Το ΔΕΕ⁸² εξετάζοντας υπόθεση που θεωρήθηκε απρόσβλητη κατά το εθνικό δικαστήριο, κατέληξε πως μπορεί να έρθει ενώπιόν του προς επανεξέταση, υπό την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο είχε ερμηνεύσει εσφαλμένα το ενωσιακό δίκαιο. Επιπλέον έκρινε, «ότι ελλείπει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν

⁷⁹ ΔΕΕ C-312/93 Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS κατά Βελγίου.

⁸⁰ ΔΕΕ C-317/08-320/08 σκ. 62.

⁸¹ ΔΕΕ C- 439/14 και 448/14 SC Star Storage SA κατά Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Informatică (ICI).

⁸² ΔΕΕ C-2/06 Willy Kempter KG κατά Hauptzollamt Hamburg-Jonas.

πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας)»⁸³

Ορισμένες πρόσφατες αποφάσεις του ΔΕΕ που σχετίζονται με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και ισοδυναμίας στο πλαίσιο του δικαιώματος σε αποτελεσματική δικαστική προστασία παρουσιάζουν ενδιαφέρον και αναπτύσσονται ακολούθως:

Η υπόθεση C-7/21 έφτασε ενώπιον του ΔΕΕ κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος αυστριακού δικαστηρίου. Η κύρια υπόθεση αφορούσε εταιρεία σε βάρος της οποίας εκδόθηκε από σλοβένικο δικαστήριο διαταγή πληρωμής για οφειλές, και η οποία της κοινοποιήθηκε στα σλοβένικα. Η εταιρία αναγκάστηκε να πληρώσει το ποσό της διαταγής πληρωμής, καθώς, παρότι προβλεπόταν ένδικο βοήθημα της ανακοπής εντός 8 ημερών, η Αυστριακή δικηγορική εταιρία που ανέλαβε να ασκήσει την ανακοπή δεν το έπραξε εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας. Τόσο στην ανακοπή όσο και στην έφεση που ακολούθησε αναφερόταν, ότι η δημερη προθεσμία είναι πολύ σύντομη για την άσκηση των δικαιωμάτων της εταιρίας, πόσο μάλλον όταν υπάρχει η επιπλέον υποχρέωση να μεταφράσουν τα δικόγραφα σε γλώσσα που κατανοούσαν οι ίδιοι και η αρχικώς θιγόμενη εταιρία. Το ποσό αυτό διεκδίκησε η αρχικώς θιγόμενη από την αυστριακή εταιρία στα αντίστοιχα εθνικά δικαστήρια ως υπαίτιας για την οικονομική ζημία που υπέστη, ασκώντας πλημμελώς τα καθήκοντά της.

Το ΔΕΕ εστίασε στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο συνδεόταν με την ύπαρξη Κανονισμού που προβλέπει το δικαίωμα του παραλήπτη απόφασης να αρνηθεί την αποδοχή απόφασης, συντεταγμένης σε γλώσσα που δεν κατανοεί, παρέχοντάς του την εβδομαδιαία προθεσμία να επιστρέψει το κοινοποιηθέν έγγραφο και να ζητήσει μετάφρασή του. Επιπρόσθετα, προβλέπεται ότι η οποιαδήποτε προθεσμία για άσκηση ενδίκου βοηθήματος εκκινεί μετά το πέρας της εβδομάδας αυτής, προκειμένου να εξασφαλίζεται το δικαίωμα της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η οποία προβλέπεται από το άρθρο 47 Χάρτη. Το ΔΕΕ αναγνωρίζει ότι το συγκεκριμένο δικαίωμα άμυνας του παραλήπτη είναι συστατικό

⁸³ ό.π σκ. 56.

του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και με βάση της αρχή της αποτελεσματικότητας δεν μπορεί να παραβιάζεται ή να αποδυναμώνεται⁸⁴.

Συνεχίζοντας της συλλογιστική του το ΔΕΕ αναφέρει στη σκέψη 43 πως «σε καταστάσεις οι οποίες άπτονται του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, οι πολίτες πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να κάνουν πλήρη χρήση των προθεσμιών που αναγνωρίζονται βάσει του εθνικού δικαίου κράτους μέλους σε σχέση με την άσκηση δικονομικού δικαιώματος κατά κοινοποιηθείσας ή επιδοθείσας πράξης», Παράλληλα το Δικαστήριο δέχεται πως η αρχή που κοινοποιεί, διατηρεί παράλληλα το δικαίωμα να επιδώσει συνειδητά μη μεταφρασμένο κείμενο. Επιπλέον, ο διάδικος που δεν κατανοεί το κείμενο, που του επιδίδεται υστερεί σε σχέση με τους ντόπιους, καθώς στερείται της πλήρους εκμετάλλευσης της προθεσμίας του ενδίκου βοηθήματος⁸⁵. Το Δικαστήριο κατέληξε πως η συγκεκριμένη διάταξη του Κανονισμού και το άρθρο 47 Χάρτη έρχονται σε αντίθεση με την εθνική ρύθμιση, η οποία προβλέπει πως η προθεσμία του Κανονισμού περί άρνησης αποδοχής απόφασης και η προθεσμία άσκησης ενδίκου βοηθήματος συμπίπτουν, δεχόμενο την παραβίαση της αποτελεσματικότητας στην άσκηση των ενδίκων μέσων και άρα της πρόσβασης σε δίκαιη δίκη.

Σε άλλη πρόσφατη απόφαση του ΔΕΕ ασχολήθηκε με την αποτελεσματικότητα του άρθρου 47 Χάρτη⁸⁶, με αφορμή την εξέταση της χρήσης ρήτρας παραίτησης ως αθέμιτης εμπορικής πρακτικής από δικηγορική εταιρία σε βάρος πελάτισσας. Στα προδικαστικά ερωτήματα, ετίθετο το ζήτημα αντίθεσης της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ για τις καταχρηστικές ρήτρες με εθνικές ρυθμίσεις του ισπανικού δικαίου που δεν προέβλεπαν τον έλεγχο καταχρηστικών ρητρών σε συμβάσεις μεταξύ δικηγόρου και εντολέα σε κανένα στάδιο της προβλεπόμενης δικονομικής διαδικασίας. Επιπλέον, για την εξέταση των ρητρών αυτών αρμόδιο ήταν όργανο, το οποίο δεν εξέδιδε δεσμευτικές αποφάσεις ενώ η διαδικασία ενώπιόν του ήταν

⁸⁴ ΔΕΕ C-7/21 LKW WALTER Internationale Transportorganisation AG κατά, CB, DF, GH, σκ. 36.

⁸⁵ ΔΕΕ, ό.π. σκ. 44.

⁸⁶ ΔΕΕ, C-335/21 Vicente κατά Delia.

μόνο έγγραφη. Το δικαστήριο κατέληξε στην κρίση πως «η Οδηγία σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες έρχεται σε σύγκρουση με εθνική διάταξη που προβλέπει την εξέταση της καταχρηστικότητας από όργανο με μη δεσμευτικό χαρακτήρα, και η οποία καθιστά αδύνατη την προσκόμιση επιπλέον αποδεικτικών εγγράφων, υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας του άρθρου 47 Χάρτη».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αρχή της ισοδυναμίας σε σχέση με το άρθρο 47 Χάρτη, αλλά και τη γενικότερη εφαρμογή της αρχής της ισοδυναμίας έχουν οι συνεκδικαζόμενες υποθέσεις του ΔΕΕ C-274/21 & C-274/21⁸⁷. Η συγκεκριμένη υπόθεση συνοπτικά αφορούσε τον τομέα των δημοσίων συμβάσεων και συγκεκριμένα απευθείας αναθέσεις εξοπλισμού τεστ αντιγόνων στο Αυστριακό κράτος την περίοδο της πανδημίας του ιού Covid-19. Οι δύο υποθέσεις περιλαμβάνουν πληθώρα προδικαστικών ερωτημάτων και γι' αυτό στην παρούσα ανάλυση θα αναπτυχθούν εκείνα τα σημεία που σχετίζονται με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη του άρθρου 47 Χάρτη. Συγκεκριμένα στα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το πεδίο της αρχής της ισοδυναμίας το ΔΕΕ απαντά στη σκέψη 75 πως «η αρχή -της ισοδυναμίας- συνεπάγεται την ίση μεταχείριση των ενδίκων βοηθημάτων τα οποία στηρίζονται σε παράβαση του εθνικού δικαίου και των παρεμφερών ενδίκων βοηθημάτων τα οποία στηρίζονται σε παράβαση του δικαίου της Ένωσης», και δεν αφορά στην ισοδυναμία των εθνικών δικονομικών κανόνων που έχουν εφαρμογή επί υποθέσεων διαφορετικού είδους, όπως αστικές και διοικητικές υποθέσεις ή επί υποθέσεων που εμπίπτουν σε δύο διαφορετικούς κλάδους του δικαίου.

Από τις σκέψεις 85 επ. το Δικαστήριο ασχολείται με την εφαρμογή τις αρχές της αποτελεσματικότητας και ισοδυναμίας σε σχέση με το άρθρο 47 Χάρτη. Τα κράτη είναι αρμόδια, κατά το Δικαστήριο να προβλέπουν εθνικά ένδικα μέσα με τους αντίστοιχους δικονομικούς κανόνες, ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η πρόβλεψη αυτή καταλαμβάνει και τον τομέα των δημοσίων συμβάσεων, που άλλωστε ανήκει στις αρμοδιότητες της Ένωσης. Στο διατακτικό της απόφασης ξεκαθαρίζεται από το

⁸⁷ ΔΕΕ C-274/21 & C-274/21 EPIC Financial Consulting Ges.m.b.H κατά Δημοκρατίας της Αυστρίας & Bundesbeschaffung GmbH.

ΔΕΕ ότι η αρχή της ισοδυναμίας δεν αφορά τις διαφορετικές δικονομικές προβλέψεις ανάμεσα σε δύο κλάδους δικαίου, στο εσωτερικό του κράτους -αστικές υποθέσεις και τομέας δημοσίων συμβάσεων-, αλλά αφορά τη διαφορά εθνικής με ενωσιακή ρύθμιση. Επιπλέον, κρίνεται ότι η υποχρέωση σε δικαστικά τέλη τα οποία μάλιστα δεν μπορούν να υπολογιστούν εκ των προτέρων λόγω της φύσης του δημόσιου διαγωνισμού, ως προϋπόθεση για άσκηση ασφαλιστικών μέτρων και άρα αποτελεσματική δικαστική προστασία, έρχεται σε σύγκρουση με το άρθρο 47 Χάρτη. Το δικαστήριο διαπίστωσε εν προκειμένω μία ακόμα αντίθεση εθνικής ρύθμισης με το άρθρο της Οδηγίας, ερμηνευμένο μέσα από τη διάταξη του Χάρτη, η οποία προβλέπει τον αποκλεισμό αιτούντα από άσκηση ενδίκων μέσων, καθώς επελέγη από την αναθέτουσα αρχή σύναψη δημόσιας σύμβασης, χωρίς να προηγηθεί κήρυξη διαγωνισμού. Τέλος, δεν εντοπίστηκε παραβίαση στην περίπτωση που αφορά την υποχρέωση του δικαστηρίου που επιλαμβάνεται της αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων, να προσδιορίσει την αξία της δημόσιας σύμβασης, τις αποφάσεις κατά τις οποίες χωρεί προσφυγή και κομμάτια της ίδιας της σύμβασης,

2.2 Δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο

Οι θεσμικές απαιτήσεις του επιμέρους δικαιώματος ορίζονται στη διάταξη του άρθρου 6 ΕΣΔΑ «ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο» και στο 47 παρ.2 του Χάρτη «ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί προηγουμένως με νόμο». Όσον αφορά την ΕΣΔΑ το δικαίωμα εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο στις αστικής φύσεως υποθέσεις⁸⁸, όπου μπορεί να προβλέπονται περισσότερα όργανα που εκδίδουν δεσμευτικές αποφάσεις, αλλά δεν μπορεί να ειπωθεί πως το δικαίωμα δεν ισχύει και για τις ποινικές υποθέσεις. Πρέπει να επαναληφθεί στο σημείο αυτό πως το δικαίωμα με βάση το αρ.47 Χάρτη έχει ευρεία εφαρμογή σε κάθε δικαίωμα που προβλέπεται από το ενωσιακό δίκαιο και δεν περιορίζεται σε διαφορές αστικής και ποινικής φύσης. Το εν λόγω δικαίωμα,

⁸⁸ Σισιλιάνος Λ-Α, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.248.

κατά την ΕΣΔΑ υπόκειται σε περιορισμούς, καθώς δεν θεωρείται απόλυτο⁸⁹, οι περιορισμοί αυτοί όμως σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να θίγουν την ουσία του δικαιώματος⁹⁰, ενώ ορισμένοι περιορισμοί γίνονται αποδεκτοί και στο δικαίωμα όπως προβλέπεται στο Χάρτη. Έτσι επιτρεπτό μπορεί να κριθούν περιορισμοί σε υποθέσεις ανταγωνισμού ή σε περιπτώσεις εθνικής ασφάλειας⁹¹.

2.2.1 Η έννοια του δικαστηρίου κατά την ΕΣΔΑ και το Χάρτη

Ένα από τα επιμέρους δικαιώματα, που συναποτελούν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη είναι το δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο⁹². Η κρίση για το εάν ένα όργανο αποτελεί δικαστήριο είναι τόσο κρίσιμη σε βαθμό που αν κριθεί πως το όργανο δεν είναι δικαστήριο, δεν πρέπει να συνεχίζεται η κρίση της υπόθεσης. Τα δικαστήρια συγκροτούνται σύμφωνα με τους κανόνες της εσωτερικής έννομης τάξης και αποτελούνται από τακτικούς δικαστές οι οποίοι απολαύουν λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας⁹³. Τα γενικά κριτήρια για να χαρακτηριστεί ένα όργανο Δικαστήριο είναι:

- να έχει συσταθεί με νόμο
- να έχει μόνιμο χαρακτήρα,
- να χαρακτηρίζεται από αμεροληψία και ανεξαρτησία
- να προβλέπει διαδικασία κατ' αντιμωλία
- να εκδίδει αποφάσεις δεσμευτικού χαρακτήρα και
- να εφαρμόζει κανόνες δικαίου⁹⁴.

⁸⁹ Σισιλιάνος Λ-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.248.

⁹⁰ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (criminal limb), 2022, σελ. 17 όπως ανακτάται από <https://ks.echr.coe.int/>.

⁹¹ Τζέμος Β., ό.π. σελ. 551.

⁹² ΕΔΔΑ Υπόθεση Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 21.02.1975.

⁹³ Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο- Ατομικά δικαιώματα, 4^η έκδοση (φοιτητική), εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 971.

⁹⁴ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016, σελ. 36.

Ένα πειθαρχικό ή διοικητικό όργανο μπορεί να έχει τα χαρακτηριστικά δικαστηρίου με την αυτόνομη έννοια του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, ακόμα και αν δεν ορίζεται ως δικαστήριο στο εσωτερικό σύστημα⁹⁵. Κατά την άποψη αυτή ένα δικαστήριο χαρακτηρίζεται με την ουσιαστική έννοια του όρου από τη δικαστική λειτουργία, η οποία συνεπάγεται i) την ικανότητα να ρυθμίζει θέματα της αρμοδιότητάς του βάσει κανόνων δικαίου και μετά από διαδικασία που διεξάγεται με προκαθορισμένο τρόπο και ii) εξουσία να εκδίδει δεσμευτική απόφαση. Έτσι κατά το ΕΔΔΑ, δικαστήριο μπορεί να χαρακτηριστεί και ένα όργανο που συστήνεται για συγκεκριμένο σκοπό και εκτός του τυπικού δικαστικού μηχανισμού του κράτους, υπό την προϋπόθεση ότι το όργανο αυτό πληροί τις ανωτέρω αναφερθείσες προϋποθέσεις⁹⁶. Σε παλαιότερη υπόθεση του το ΕΔΔΑ έκρινε πως ένα όργανο που δεν εκτελεί μόνο δικαστικές λειτουργίες, αλλά και πειθαρχικές, ρυθμιστικές ή διοικητικές, δεν αποκλείεται από το να θεωρείται δικαστήριο⁹⁷. Από την άλλη διευκρινίζεται ότι η λήψη διοικητικής απόφασης για ποινικές υποθέσεις, όπως οι μικροδιαφορές, θα πρέπει να μπορεί να υπόκειται σε ένδικο βοήθημα και έλεγχο ενώπιον δικαστικής αρχής, η οποία φέρει τις εγγυήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ⁹⁸. Επιπλέον, δεν πρέπει να λησμονείται, ότι στις ποινικές υποθέσεις ισχύει η αρχή της ύπαρξης δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας να κρίνει μια υπόθεση και έτσι το αποφασίζον όργανο πρέπει να συμμορφώνεται με τις προβλέψεις του άρθρου 6 παρ.1 ΕΣΔΑ.

Το δικαστήριο πρέπει παράλληλα να πληροί την προϋπόθεση της νόμιμης σύστασης⁹⁹. Ένα όργανο που δεν έχει συσταθεί σύμφωνα με τις νόμιμες επιταγές δεν μπορεί να εξασφαλίσει τη νομιμότητα των αποφάσεων που καλείται να λάβει, ούτε την αμεροληψία και

⁹⁵ Pech L., The Right to an Independent and Impartial Tribunal Previously Established by Law Under Article 47 of the EU Charter of Fundamental Rights (2020). Unedited Version, Updated/Finalized in May 2020) for 2nd Edition of Steve Peers et Al, the EU Charter of Fundamental Rights. A Commentary (Hart), Available at <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3608669>.

⁹⁶ ΕΔΔΑ Xhoxhaj κατά Αλβανίας της 9ης Φεβρουαρίου 2021.

⁹⁷ ΕΔΔΑ, Η. κατά Βελγίου της 30. 11.1987.

⁹⁸ ΕΔΔΑ Flisar κατά Σλοβενίας του 2011 παρ. 33.

⁹⁹ Σισιλιάνος Λ-Α. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.271.

ανεξαρτησία των μελών του. Κατά το ΕΔΔΑ ήταν κατάφορη η παραβίαση των ισχυόντων κανόνων σχετικά με το διορισμό εφέτη¹⁰⁰, όχι από ειδική επιτροπή εμπειρογνομόνων, αλλά απευθείας από την Υπουργό Δικαιοσύνης. Ο διορισμός, που ήταν αντίθετος με την εθνική νομοθεσία, επηρέαζε τη νόμιμη σύσταση του δικαστηρίου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό που διευκρινίζεται από το ΕΔΔΑ είναι πως μιας και στην Ευρώπη ισχύουν διαφορετικά νομικά συστήματα, ο διορισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμος εφόσον προβλεπόταν ήδη από την οικία νομοθεσία και εφόσον δε συνεπαγόταν την αυθαίρετη επέμβαση της εκτελεστικής εξουσίας στην εκτέλεση των καθηκόντων¹⁰¹. Σε άλλη περίπτωση¹⁰² επίσης σε δικαστήριο της Αλβανίας κρίθηκε πως δεν τηρήθηκε η νόμιμη σύσταση του, καθώς στη σύνθεσή του συμμετείχε δικαστής, ο οποίος είχε προηγουμένως απολυθεί από περιφερειακό δικαστήριο, γεγονός που δεν έγινε γνωστό κατά το νέο διορισμό του. Η νέα τοποθέτησή του δεν ήταν σύμφωνη με τα εθνικά κριτήρια επιλεξιμότητας και άρα δεν έπρεπε να λάβει τη θέση αυτή. Όμοιες περιπτώσεις αντιμετώπισε το ΕΔΔΑ και στις περιπτώσεις Πολωνών δικαστών που φαίνεται να επηρεάζονταν από την εκτελεστική εξουσία κατόπιν αναδιαρθρώσεων που προχώρησε η κυβέρνηση στο δικαστικό σώμα¹⁰³.

Το όργανο που χαρακτηρίζεται δικαστήριο πρέπει να εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, επομένως η έκδοση γνωμοδοτήσεων, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πληροί το κριτήριο της δεσμευτικότητας των αποφάσεών του, ακόμα και αν αυτές γίνονται ευρέως αποδεκτές. Από την άλλη, όργανο με πολλαπλές αρμοδιότητες ήτοι διοικητικές, πειθαρχικές αλλά και δικαστικές, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σα δικαστήριο¹⁰⁴.

Αντίστοιχα το ΔΕΕ, έχει δεχτεί σε διάφορες υποθέσεις του την ελεύθερη ερμηνεία¹⁰⁵ της έννοιας του δικαστηρίου ακολουθώντας τη νομολογία του ΕΔΔΑ επαναλαμβάνοντας τα

¹⁰⁰ ΕΔΔΑ Guðmundur Andri Ástráðsson κατά Ισλανδίας της 01.12.2020 τμήμα μείζονος συνθέσεως.

¹⁰¹ παρ. 207 & 230 της ανωτέρω απόφασης.

¹⁰² ΕΔΔΑ Besnik Cani κατά Αλβανίας, της 04.10.2022.

¹⁰³ ΕΔΔΑ, Flor w Polsce sp. z o.o. κατά Πολωνίας του 2021 & Dolińska-Ficek and Ozimek κατά Πολωνίας του 2022.

¹⁰⁴ ΕΔΔΑ Η. κατά Βελγίου της 30.11.1987 § 50.

¹⁰⁵ Τζέμος Β, ό.π., σελ. 548.

κριτήρια που χαρακτηρίζουν ένα όργανο ως δικαστήριο, καθώς το ίδιο μέχρι πρόσφατα δεν είχε ασχοληθεί ενδελεχώς με την έννοια του δικαστηρίου και της νόμιμης σύστασής του. Στην υπόθεση C-506/04 Wilson έκρινε ότι «προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική δικαστική προστασία, το όργανο που καλείται να εξετάσει τις προσφυγές πρέπει να είναι δικαστήριο, όπως ορίζεται από το κοινοτικό δίκαιο», συνεχίζοντας στην επόμενη σκέψη «το δικαστήριο πρέπει να έχει συσταθεί με νόμο, με μόνιμο και δεσμευτικό χαρακτήρα των αποφάσεών του, κατ' αντιδικία παράσταση των εμπλεκομένων και η εφαρμογή των κανόνων δικαίου»¹⁰⁶. Στη σκέψη 48 της ίδιας απόφασης επαναλαμβάνει τα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται προκειμένου να θεωρείται ένα όργανο δικαστήριο, τα οποία συμπίπτουν με τα κριτήρια που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Σε πιο πρόσφατη νομολογία¹⁰⁷, με την επίκληση στην αρχή διάκρισης των εξουσιών το ΔΕΕ ορίζει ότι το δικαστήριο πρέπει να οργανώνεται με βάση νόμους, που εκδίδει η νομοθετική εξουσία και όχι κατά τη διακριτική ευχέρεια της εκτελεστικής εξουσίας τόσο συνολικά, όσο και στην εκάστοτε εκδίκαση υπόθεσης. Οποιαδήποτε πλημμέλεια στο διορισμό δικαστών που απαρτίζουν το σώμα, μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα στην έννοια του νομίμως συσταθέντος δικαστηρίου και κατ' επέκταση στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη υπό τη έννοια ότι μπορεί να υπονομευθεί η ακεραιότητα της απόφασης και κατ' επέκταση να πληγεί η εμπιστοσύνη των πολιτών περί ανεξαρτησίας των δικαστηρίων¹⁰⁸. Αντίθετα το ΔΕΕ σε παλαιότερη απόφασή του¹⁰⁹ είχε κρίνει απαράδεκτη την αίτηση προδικαστικής απόφασης, καθώς το όργανο δεν ήταν Δικαστήριο. Συγκεκριμένα, το Ελεγκτικό Συνέδριο της Ελλάδας κρίθηκε πως δεν αποτελεί δικαστήριο κατά την έννοια του ενωσιακού δικαίου, καθώς δεν ενεργεί αμερόληπτα προς το Υπουργείο, που είναι διάδικος στην υπόθεση, το όργανο αυτό δεν εκδίδει αποφάσεις με ισχύ δεδικασμένου, οπότε δεν εκδίδει αποφάσεις δικαιοδοτικού

¹⁰⁶ ΔΕΕ Υπόθεση C- 506/04, Wilson κατά Συμβουλίου Δικηγορικού Συλλόγου του Λουξεμβούργου, σκ. 47-48.

¹⁰⁷ ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-542/18 RX-II και C-543/18 RX-II, σκ.73.

¹⁰⁸ ΔΕΕ, ό.π., σκ.75.

¹⁰⁹ ΔΕΕ C-363/11 Επίτροπος του Ελεγκτικού Συνεδρίου στο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού κατά Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού- Υπηρεσία Δημοσιονομικού Ελέγχου.

χαρακτήρα και οι αρμοδιότητές του περιορίζονται σε προληπτικό έλεγχο και όχι έκδοση απόφασης (σκ. 21, 25, 28).

Η νόμιμη σύσταση δικαστηρίου απασχολεί τη νομολογία του ΔΕΕ και σε ζητήματα εκτέλεσης ΕΕΣ. Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-562/21 PPU & C-563/21 PPU Πολωνός υπήκοος αρνήθηκε την έκδοση του από την Ολλανδία στην Πολωνία, με τη διαδικασία του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης με το επιχείρημα ότι η τροποποίηση στην τελευταία του Νόμου περί Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και το διορισμό δικαστών, είχε ως αποτέλεσμα τον πλημμελή σχηματισμό των δικαστικών οργάνων που θα επιλαμβάνονταν των υποθέσεων στην Πολωνία. Φαίνεται να καθιερώνεται στη νομολογία του ΔΕΕ, αλλά και του ΕΔΔΑ ότι ο τρόπος διορισμού των δικαστών αποτελεί κριτήριο για τη νομιμότητα της σύστασης του δικαστηρίου στο οποίο συμμετέχουν¹¹⁰. Την προϋπόθεση για νόμιμη σύσταση δεν παραβιάζει -κατά το ΔΕΕ- κάθε δικαστήριο, του οποίου η σύνθεση έχει κάποια πλημμέλεια· πρέπει η πλημμέλεια αυτή να έχει ως αποτέλεσμα την υπονόμηση των αποφάσεων που το όργανο αυτό εκδίδει.

2.2.2 Εξασφάλιση ανεξαρτησίας και αμεροληψίας

Η πρόσβαση σε δικαστήριο που έχει συσταθεί νόμιμα κατά τους τυπικούς κανόνες που ορίζονται δεν αρκεί για την εξασφάλιση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, αν και αποτελεί το πρώτο και σημαντικό κριτήριο του δικαστηρίου για την εξέταση της υπόθεσης. Οι πολίτες καταφεύγουν στο δικαστήριο για την επίλυση μιας διαφοράς για να εξασφαλίσουν την κρίση ενός τρίτου, που είναι ουδέτερος προς την υπόθεση. Αυτός ο τρίτος λοιπόν, οφείλει να εξασφαλίζει και την ανεξαρτησία των μελών που το απαρτίζουν και την αμεροληψία κατά την εξέταση των υποθέσεων και την έκδοση απόφασης.¹¹¹ Η εφαρμογή της ανεξαρτησίας συναντάται κυρίως στις ποινικές υποθέσεις, όπου διακυβεύονται θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η ζωή, η ελευθερία και η ιδιοκτησία του

¹¹⁰ ΔΕΕ C-562/21 PPU & C-563/21 σκ. 57.

¹¹¹ Ράικος, Η αμεροληψία κατά την απονομή δικαιοσύνης, όπως αναρτάται στην ιστοσελίδα www.edd.gr.

ατόμου¹¹². Κρίνεται από το ΕΔΔΑ ότι δεν αρκεί να προβλέπονται οι δικονομικές εγγυήσεις της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, αλλά να έχουν πρακτικά ενσωματωθεί στην καθημερινή πρακτική¹¹³. Αυτό σημαίνει ότι τα στοιχεία της ανεξαρτησίας δεν αρκεί να υπάρχουν τυπικά, αλλά πρέπει και εμφανώς να συντρέχουν.

Με την πρώτη ανάγνωση οι δύο έννοιες ίσως φαίνεται δύσκολο να διακριθούν, ωστόσο αυτό που μπορεί να ειπωθεί είναι πως η ανεξαρτησία αναφέρεται στο δικαστήριο εν συνόλω, ενώ η αμεροληψία είναι πιο προσωποκεντρική και αφορά το όργανο που αποφασίζει σε κάθε περίπτωση¹¹⁴. Επιπλέον, η ανεξαρτησία λειτουργεί ως προϋπόθεση για διαπίστωση της αμεροληψίας, χωρίς να σημαίνει απαραίτητα ότι το ανεξάρτητο δικαστήριο θα αποτελείται και από αμερόληπτους δικαστές. Για τη διαπίστωση της αμεροληψίας πρέπει πρώτα να διαπιστωθεί η ανεξαρτησία του, δεν μπορεί όμως να γίνει δεκτό το αντίστροφο¹¹⁵. Το ΔΕΕ έχει αναπτύξει νομολογία γύρω από το θέμα της ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων που εξασφαλίζουν τη λειτουργία της δικαστικής συνεργασίας, Αυτή αποτελεί πρωταρχικό στόχο της Ένωσης και εκφράζεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ μέσω της προδικαστικής παραπομπής εθνικών υποθέσεων στο ΔΕΕ. Στην προαναφερθείσα υπόθεση του Δικαστηρίου C-506/04 στις σκέψεις 49 επ. αναπτύσσεται η διπλή φύση της ανεξαρτησίας, η λεγόμενη από το Δικαστήριο εξωτερική και εσωτερική. Η εξωτερική αφορά το ίδιο το όργανο και την αποστασιοποίηση που οφείλει να διατηρεί από εξωτερικούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν την κρίση του. Η εσωτερική αναφέρεται ως «η τήρηση των ίσως αποστάσεων από τους διαδίκους για την έκδοση της καλύτερης απόφασης» (σκ. 51).

¹¹²Καρρας Α, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, 2011, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.200.

¹¹³ ΕΔΔΑ, Agrokompleks κατά Ουκρανίας, της 6^{ης} Οκτωβρίου 2011.

¹¹⁴ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016, σελ. 38.

¹¹⁵ Παραράς Π, Σύνταγμα 1975- Corpus, III, άρθρα 81-92, Αθήνα 1999, σελ.370, Β.Σκουρής, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, I, 1991, σελ.109. & Τζεβελεκάκης Ι., Η θεσμική διασφάλιση της αμεροληψίας του δικαστή, ΝοΒ 1998, σελ.745 επ.(749) σε Ράικος, Η αμεροληψία κατά την απονομή δικαιοσύνης, όπως αναρτάται στην ιστοσελίδα www.edd.gr.

Ιδιαίτερα σημαντική ως προς το ζητούμενο της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου είναι η νομολογία του ΔΕΕ στην απόφαση C-64/16 Associação Sindical dos Juizes Portugueses, κρίνοντας προσφυγή Πορτογάλων δικαστών σε διοικητικό δικαστήριο σχετικά με περικοπές στις αποδοχές τους. Οι προσφεύγοντες υποστήριζαν πως τα δημοσιονομικά μέτρα σε βάρος τους συνιστούσαν προσβολή της ανεξαρτησίας τους. Παρότι το ΔΕΕ στη συγκεκριμένη υπόθεση χρησιμοποιεί ως κύρια βάση της αιτιολόγησής του το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ, και ως υποστηρικτική των επιχειρημάτων του το άρθρο 47 ΧΘΔΕΕ και τα άρθρα 6 και 13 ΕΣΔΑ, χρησιμοποιεί τη διάταξη του Χάρτη για να ερμηνεύσει¹¹⁶ το άρθρο της Συνθήκης¹¹⁷. Σε κάθε περίπτωση κατατάσσει την ανεξαρτησία του δικαστηρίου ως απαραίτητη προϋπόθεση για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και ως επακόλουθο στο δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή¹¹⁸. Επιπλέον, με την απόφαση καθιερώνεται η εφαρμογή του αρ. 19 παρ.1 ΣΕΕ σε όλους τους τομείς, που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της Ένωσης, ανεξάρτητα από την προϋπόθεση του αρ. 51 Χάρτη να εφαρμόζουν τα κράτη «δίκαιο της ένωσης». Με την κρίση αυτή το ΔΕΕ αναγνωρίζει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν ήδη με την εσωτερική τους νομοθεσία την ανεξαρτησία των δικαστών και επομένως την αποτελεσματική δικαστική προστασία, προβλέποντας δικαστήρια με τα στοιχεία που έχουν ήδη αναπτυχθεί.

Η ανεξαρτησία των εθνικών δικαστηρίων έχει απασχολήσει το τελευταίο διάστημα το ΔΕΕ, σε ζητήματα που σχετίζονται με την κρίση που φαίνεται να περνά η έννοια του κράτους δικαίου στους κόλπους της Ένωσης. Παρ' ότι σκοπός της παρούσας μελέτης δεν είναι η έννοια του κράτους δικαίου, ωστόσο πρέπει να αναφερθεί ότι είναι χαρακτηριστικές οι αποφάσεις σχετικά με την ανεξαρτησία των δικαστηρίων στην Πολωνία. Σε πολύ πρόσφατη απόφασή¹¹⁹ του το ΔΕΕ επιλήφθηκε συνεκδίκαση δύο υποθέσεων, που αφορούσαν

¹¹⁶ Πρεβεδούρου Ε., Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, δημοσιευμένο στις 28.08.2019, όπως ανακτήθηκε από <https://www.prevedourou.gr>.

¹¹⁷ Τον υποστηρικτικό ρόλο του άρθρου 47 Χάρτη προς το άρθρο 19 παρ.1 ΣΕΕ επαναλαμβάνει το ΔΕΕ στην απόφαση C-896/19 Republika κατά II- Prim Ministru σκ. 46.

¹¹⁸ ΔΕΕ Υπόθεση C- 64/16, σκ. 41.

¹¹⁹ ΔΕΕ, Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-562/21 PPU & C-563/21 PPU.

εκτέλεση Ευρωπαϊκών Ενταλμάτων Σύλληψης με χώρα έκδοσης την Πολωνία και χώρα εκτέλεσης την Ολλανδία¹²⁰. Το Δικαστήριο εν προκειμένω προσδιορίζει τα κριτήρια που επιτρέπουν στη δικαστική αρχή εκτέλεσης να αξιολογήσει εάν υπάρχει κίνδυνος παραβίασης του θεμελιώδους δικαιώματος του καταζητούμενου για δίκαιη δίκη. Το ένα ένταλμα αφορούσε την παράδοση Πολωνού υπηκόου για έκτιση διειτούς ποινής για εγκλήματα, για τα οποία είχε καταδικαστεί αμετάκλητα και το δεύτερο είχε σκοπό την άσκηση σε βάρος του ποινικής δίωξης. Συγκεκριμένα, κρίσιμο ήταν εάν ένα πλημμελώς διορισμένο δικαστήριο το οποίο επηρεάζεται στην έκδοση των αποφάσεων του από άλλες μορφές εξουσίας μπορεί να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις αμεροληψίας και ανεξαρτησίας. Για την αξιολόγηση αυτών των δύο παραγόντων το ΔΕΕ προβλέπει μια ορισμένη λίστα προϋποθέσεων που έχει να κάνει κυρίως με στοιχεία συγκεκριμένα στοιχεία σχετικά με το διορισμό των δικαστικών. Γενικά, δύσκολα μπορεί το ΔΕΕ να αποφανθεί υπέρ της μη εκτέλεσης ΕΕΣ, ακόμα κι αν υπάρχουν ενδείξεις ότι το δικαστικό σύστημα δεν λειτουργεί ανεξάρτητα και αμερόληπτα. Η δυσκολία έγκειται κυρίως στο γεγονός, ότι οι συνθέσεις των εθνικών δικαστηρίων δεν μπορεί να είναι εκ των προτέρων γνωστές και έτσι θα ήταν γενική η κρίση ότι καμία σύνθεση δεν ικανοποιεί τα στοιχεία που απαιτούνται για πρόσβαση σε μια δίκαιη δίκη.

Το ΔΕΕ στην Γνωμοδότηση 1/17 ασχολήθηκε, επίσης, με τη σύσταση ενός «επενδυτικού δικαστηρίου», που θα επιλαμβάνεται τις διαφορές από τη συμφωνία αυτή. Η μη εφαρμογή της αρχής του αμέσου αποτελέσματος στην εν λόγω συμφωνία έχει την έννοια ότι τα δικαιώματα που προβλέπονται δεν μπορούν να παρουσιαστούν ενώπιον εθνικών δικαστηρίων των συμβαλλόμενων κρατών. Η Συμφωνία δεσμεύεται, πως η δημιουργία αυτού του οργάνου θα γίνει με τα πρότυπα «ανεξάρτητων αμερόληπτων και διαρκών δικαστηρίων επίλυσης διαφορών»¹²¹. Το κρίσιμο στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν κατά πόσον αυτή η συμφωνία πληροί τις προϋποθέσεις της εσωτερικής και εξωτερικής ανεξαρτησίας που απαιτείται να συντρέχουν προκειμένου να προστατεύεται το δικαίωμα

¹²⁰ Όπως αναπτύχθηκε και ανωτέρω στην εξέταση της έννοιας του δικαστηρίου που έχει συσταθεί νομίμως.

¹²¹ ΔΕΕ, Γνωμοδότηση 1/17, σκ. 195.

σε δίκαιη δίκη του ΧΘΔΕΕ. Η εξωτερική ανεξαρτησία απαιτεί από το δικαστήριο να ενεργεί αυτόνομα, δηλαδή ελλείπει ιεραρχικής ή δευτερεύουσας σχέσης με άλλες πηγές. Από την άποψη αυτή, ορισμένες εγγυήσεις είναι απαραίτητες, όπως επίπεδο αμοιβής ανάλογο με τα καθήκοντά που αναλαμβάνει καθένας, αλλά και απομάκρυνση όταν δεν τα εκτελεί σωστά. Η εσωτερική διάσταση της ανεξαρτησίας σχετίζεται με την αμεροληψία και αποσκοπεί στη διασφάλιση της αντικειμενικότητας και της απουσίας συμφερόντων στην έκβαση της διαδικασίας. Συνοπτικά, *«αυτές οι εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας απαιτούν κανόνες, ιδίως όσον αφορά τη σύνθεση του σώματος και το διορισμό, τη διάρκεια της υπηρεσίας και τους λόγους αποχής, απόρριψης και απόλυσης των μελών του, προκειμένου να διαλυθεί κάθε εύλογη αμφιβολία στο μυαλό. ιδιωτών ως προς τη στεγανότητα αυτού του οργάνου από εξωτερικούς παράγοντες και την ουδετερότητά του ως προς τα συμφέροντα ενώπιόν του»*¹²².

Όσον αφορά την αμεροληψία, εξετάζεται σχεδόν πάντα από κοινού με την ανεξαρτησία του δικαστηρίου και σπάνια εξετάζεται αποκλειστικά. Όπως η ανεξαρτησία, έτσι και η αμεροληψία του δικαστηρίου διακρίνεται σε ατομική και θεσμική¹²³. Η διάκριση αυτή δεν είναι απόλυτη¹²⁴, καθώς η κρίση για τη μεροληπτική στάση ενός δικαστή δύναται να εντάσσεται ταυτόχρονα και στις δύο περιπτώσεις. Η ατομική αμεροληψία αφορά το πρόσωπο του δικάζοντος δικαστή και τη στάση του κατά την εκδίκαση συγκεκριμένης υπόθεσης, ενώ η θεσμική αφορά τη σύσταση και λειτουργία του δικαστικού οργάνου, η οποία οφείλει να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η ορθότερη απονομή της δικαιοσύνης, αποκλείοντας κάθε αμφιβολία περί τούτου.

¹²² ΔΕΕ, Γνωμοδότηση 1/17, σκ. 204.

¹²³ Ράικος Δ., Η αμεροληψία κατά την απονομή δικαιοσύνης, όπως αναρτάται στην ιστοσελίδα www.edd.gr, σελ. 7.

¹²⁴ Σισιλιάνος Λ-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.268.

Το ΕΔΔΑ έχει καθιερώσει στη νομολογία του¹²⁵ ένα υποκειμενικό κι ένα αντικειμενικό κριτήριο· το υποκειμενικό κριτήριο, κατά το οποίο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η προσωπική πεποίθηση και συμπεριφορά ενός συγκεκριμένου δικαστή, εάν δηλαδή ο δικαστής έχει κάποια προσωπική προκατάληψη¹²⁶ ή σε σχέση μια συγκεκριμένη υπόθεση (πραγματική προκατάληψη). Κατά την εφαρμογή αυτού του κριτηρίου τεκμαίρεται η προσωπική αμεροληψία έως ότου αποδειχθεί το αντίθετο. Υπάρχουν δύο πιθανές συνθήκες στις οποίες τίθεται το ζήτημα της έλλειψης δικαστικής αμεροληψίας: α) να έχει λειτουργικό χαρακτήρα και να αφορά για παράδειγμα την άσκηση διαφορετικών λειτουργιών στο πλαίσιο της δικαστικής διαδικασίας από το ίδιο το πρόσωπο ή ιεραρχικούς ή άλλους δεσμούς με το πρόσωπο που εμπλέκεται στη διαδικασία ή β) να έχει προσωπικό χαρακτήρα και να αν απορρέει από τη συμπεριφορά των δικαστών σε μια δεδομένη υπόθεση. Επίσης, μπορεί να υπάρχουν περιπτώσεις διαρθρωτικής έλλειψης αμεροληψίας ενός συγκεκριμένου δικαστηρίου στο σύνολό του. Κάτι τέτοιο συνέβη στην υπόθεση *Boyan Gospodinov* κατά Βουλγαρίας του 2018, όπου το ποινικό δικαστήριο που δικάζε τον προσφεύγοντα σε ποινική διαδικασία ήταν ταυτόχρονα κατηγορούμενο σε ξεχωριστή δέσμη αστικών διαδικασιών για αποζημίωση που άσκησε ο αιτών.

Το αντικειμενικό κριτήριο, που εκπορεύεται από τη αρχή του αγγλοσαξονικού δικαίου, σύμφωνα με την οποία «η δικαιοσύνη δεν πρέπει μόνο να απονέμεται αλλά και να φαίνεται ότι απονέμεται»¹²⁷, αφορά στην διαπίστωση εάν το ίδιο το δικαστήριο και, μεταξύ άλλων, η σύνθεσή του, παρείχαν επαρκείς εγγυήσεις για τον αποκλεισμό κάθε θεμιτής αμφιβολίας ως προς την αμεροληψία του. Για το λόγο αυτό το δικαστήριο πρέπει να εξετάζει την ιεραρχική σχέση του δικάζοντος δικαστή με τους υπόλοιπους παράγοντες της διαδικασίας.

¹²⁵ ΕΔΔΑ *Morice* κατά Γαλλίας του 2015, *Boyan Gospodinov* κατά Βουλγαρίας του 2018, *Denisov* κατά Ουκρανίας του 2018.

¹²⁶ Ράικος Δ., Η αμεροληψία κατά την απονομή δικαιοσύνης, όπως αναρτάται στην ιστοσελίδα www.edd.gr, σελ. 6.

¹²⁷ Κληρίδης Χρ., 2018, Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου – Άρθρο 47 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Λευκωσία, Justice Programme, Training for a European Area of Justice, σελ. 36.

Το κριτήριο αυτό είναι και το πιο σύνηθες κριτήριο που εξετάζεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ, η εξέταση βέβαια αφορά τα περιστατικά κάθε υπόθεσης ξεχωριστά. Σε σχετικά πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ υπόθεση Nicholas κατά Κύπρου της 09.01.2018 διαπιστώθηκαν από τον προσφεύγοντα οικογενειακοί δεσμοί του δικαστή που δίκασε την υπόθεσή του ενώπιο του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου με το διευθύνοντα σύμβουλο της δικηγορικής εταιρίας που υπερασπιζόταν τον αντίδικο. Με βάση το αντικειμενικό κριτήριο, εξετάζονται οι αντικειμενικές αμφιβολίες που γεννώνται από την ύπαρξη μιας τέτοιας σχέσης και κατά πόσο δικαιολογείται αμεροληψία λόγω της σχέσης αυτής.

Σε όμοια περίπτωση¹²⁸ το ΕΔΔΑ έκρινε παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη υπό την έννοια της έλλειψης αμεροληψίας, σε δικαστή που δίκασε υπόθεση, στην οποία την υπεράσπιση του κατηγορουμένου είχε αναλάβει δικηγόρος από την δικηγορική εταιρεία που εργαζόταν και ο γιος του. Η ύπαρξη τέτοιας σχέσης μπορεί πολλές φορές να μη δικαιολογεί αίτηση εξαίρεσης, η απόκρυψη όμως αυτής αποτέλεσε κατά το ΕΔΔΑ κριτήριο έλλειψης των διαδικαστικών εγγυήσεων για πρόσβαση σε αμερόληπτο δικαστήριο κατά το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

2.3 Η Δημοσιότητα ως παράμετρος της δίκαιης δίκης

Η δημόσια διεξαγωγή της δίκης διατυπώνεται ρητά στο κείμενο της ΕΣΔΑ στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 6, που αναφέρεται στη «δημόσια έκδοση απόφασης» και παράλληλα προβλέπει ορισμένους περιορισμούς χάριν εθνικής ασφάλειας, για την προστασία συμφερόντων ειδικών κατηγοριών του πληθυσμού και προκειμένου να εξασφαλιστεί η απονομή της δικαιοσύνης. Η αντίστοιχη διάταξη στο αρ. 47 Χάρτη αρκείται στην αναφορά στο «δικαίωμα κάθε προσώπου να δικαστεί η υπόθεσή του δημόσια». Η δημοσιότητας της δίκης εξασφαλίζει το δίκαιο χαρακτήρα της¹²⁹ μέσα από τη διαφάνεια που προσφέρει.

¹²⁸Κουλιανός κατά Κύπρου της 26.05.2020.

¹²⁹ Σιτσιλιάνος Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.272.

Η διασφάλιση αποσκοπεί στην προστασία των διαδικών από την απονομή της δικαιοσύνης μυστικά, χωρίς δημόσιο έλεγχο¹³⁰, και με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται και η εμπιστοσύνη προς τον ίδιο το θεσμό των δικαστηρίων και των δικαστών¹³¹. Η αρχή του δημόσιου χαρακτήρα των δικαστικών αποφάσεων έχει δύο πτυχές: την διεξαγωγή δημόσιων ακροάσεων και την έκδοση δικαστικών αποφάσεων. Η προφορική ακρόαση συνεπάγεται τουλάχιστον ένα βαθμό δικαιοδοσίας¹³², ωστόσο υπάρχουν και εξαιρετικές περιπτώσεις που μπορεί να γίνει δεκτή η άρνηση ακρόασης¹³³. Έχει γίνει δεκτό επίσης, ότι δεν αποτελεί παραβίαση της δίκαιης δίκης η γραπτή διεξαγωγή της διαδικασίας, στην περίπτωση εκείνη που τα σχετικά ζητήματα μπορούν να αναπτυχθούν πλήρως μέσω της γραπτής διαδικασίας¹³⁴. Για την συναγωγή αυτού του συμπεράσματος κρίνονται τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, καθώς επαναλαμβάνεται πως το δικαίωμα δεν είναι απόλυτο. Η αρχή της προφορικής και δημόσιας ακρόασης είναι ιδιαίτερα σημαντική στις ποινικές διαδικασίες, όπου ένα άτομο κατηγορείται για ποινικό αδίκημα και θα πρέπει να εξασφαλίζεται η δυνατότητα ενός βαθμού δικαιοδοσίας. Χωρίς τον κατηγορούμενο παρόντα δεν μπορούν να ασκηθούν δικαιώματα του άρθρου 6 παρ. 3 εδ. γ', δ' και ε', σχετικά δηλαδή με την υπεράσπισή του, την εξέταση μαρτύρων και τη χρήση διερμηνέα. Το ΕΔΔΑ όσο και το ΔΕΕ¹³⁵ έχουν δεχθεί ότι μπορεί να παραβλεφθεί η φυσική παρουσία του κατηγορούμενου, εφόσον από τη διαδικασία εξασφαλίζεται η λυσιτελής και αποτελεσματική παρουσίαση των απόψεών του ενδιαφερόμενου και αυτό είχε τη δυνατότητα να διατυπώσει όλες τις παρατηρήσεις και αντιρρήσεις του επί της διαδικασίας.

¹³⁰ Σισιλιάνος ό.π.,σελ.273.

¹³¹ ΕΔΔΑ Diennet κατά Γαλλίας της 26.09.1995, παρ. 33.

¹³² ΕΔΔΑ Jussila Κατά Φινλανδίας της 23.11.2006, παρ. 40.

¹³³ παρ. 42, ο.π.

¹³⁴ ΕΔΔΑ Vilho Eskelinen & Ors v Finland της 10.04.2007.

¹³⁵ ΔΕΕ C-428/21 PPU & C-429/21 PPU Openbaar Ministerie.

χάριν της ελεύθερης και απρόσκοπτης ανταλλαγής πληροφοριών και απόψεων για την επίτευξη της απονομή δικαιοσύνης¹³⁶

Παραβίαση του δικαιώματος σε δημόσια ακρόαση μπορεί να διαπιστωθεί και στο δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, καθώς η δημόσια διεξαγωγή της πρωτοβάθμιας δίκης δεν έχει την έννοια ότι έχει ικανοποιηθεί το εν λόγω δικαίωμα του κατηγορούμενου. Κάθε βαθμός δικαιοδοσίας εξετάζεται χωριστά και μόνη περίπτωση, κατά την οποία ίσως θεραπευόταν η παραβίαση του δικαιώματος, θα μπορούσε να είναι η δημόσια διεξαγωγή της δίκης σε αναιρετικό βαθμό. Η υπόθεση *Kilin* κατά Ρωσίας της 11.08.2021 εξέτασε ακριβώς αυτή την περίπτωση Ρώσου υπηκόου που δικάστηκε για διάδοση ρατσιστικού υλικού κατά συγκεκριμένη φυλετικής ομάδας. Η κλεισμένων των θυρών διαδικασία, που τηρήθηκε κατά την εξέταση της έφεσης, όπου και καταδικάστηκε και η απόρριψη της αίτησης αναίρεσης αποτέλεσαν για το ΔΕΕ παραβίαση του δικαιώματος της δημόσιας διεξαγωγής της δίκης. Επιπλέον η πρωτοβάθμια δίκη είχε γίνει δημόσια, επομένως η διαδικασία σε δεύτερο βαθμό δεν είχε βάσιμο λόγο να συντρέξει.

Με την έννοια που αναπτύχθηκε στο κεφάλαιο 2.2.1 για την έννοια του δικαστηρίου από την ΕΣΔΑ, η ιταλική Ρυθμιστική Αρχή για τις Επικοινωνίες¹³⁷ επέβαλε διοικητικό πρόστιμο σε δύο εταιρίες για έλλειψη ελέγχου στον οποίο ήταν υποχρεωμένες να υποβληθούν. Μολονότι δεν αποδείχθηκε η παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 για τους λοιπούς λόγους, που εξετάστηκαν από το δικαστήριο, ωστόσο το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η αποκλειστικά γραπτή διαδικασία ενώπιον της Αρχής αυτής παραβίασε το δικαίωμα σε δημόσια ακρόαση, που στη συγκεκριμένη περίπτωση κρίθηκε πως ήταν απαραίτητη για την διασφάλιση των δικαιωμάτων των προσφευγουσών εταιριών.

¹³⁶ ΕΔΔΑ *B. and P.* κατά ΗΒ της 05.09.2001, παρ. 37.

¹³⁷ Στην υπόθεση ΕΔΔΑ *Edizioni Del Roma Società Cooperativa A.R.L. et Edizioni Del Roma S.R.L.* κατά Ιταλίας της 19.04.2021.

3. Δικονομικές απαιτήσεις του δικαιώματος

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζονται διαδικαστικά δικαιώματα που συνδέονται με την εξασφάλιση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Την εξασφάλιση αυτή του δίκαιου χαρακτήρα της δίκης παρέχουν και κάποιες αρχές που ισχύουν ιδίως στην ποινική δίκη –όπως το δικαίωμα σε συνήγορο και σε δωρεάν διορισμό αυτού από την Πολιτεία, όταν του είναι οικονομικά αδύνατο. Η ΕΣΔΑ εξειδικεύει τα δικαιώματα του κατηγορούμενου στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 6, περιορίζοντας κατ’ αυτό τον τρόπο και το πεδίο εφαρμογής και τους φορείς των δικαιωμάτων αυτών. Ο Χάρτης και σε αυτή την περίπτωση έχει καθολική εφαρμογή, όπου εφαρμόζεται ενωσιακό δίκαιο, οπότε το πεδίο εφαρμογής είναι ευρύτερο για τα δικαιώματα του αρ. 47. Οι δικονομικές αυτές αρχές αποτελούν μέρος του εθνικού δικαίου πολλών κρατών-μελών και συναποτελέσαν κομμάτι της ευρωπαϊκής νομοθεσίας και νομολογίας μέσα από τα κείμενα της ΕΣΔΑ και του Χάρτη.

3.1 Δικονομικές Αρχές που διέπουν τη δίκαιη δίκη

3.1.1 Η ισότητα των όπλων

Η ισότητα των όπλων διατυπώνεται ρητά στο πρώτο εδάφιο του αρ. 14 § 1 ΔΣΑΠΔ, όπου διακηρύσσεται «η ισότητα όλων ενώπιον των δικαστηρίων». Όσον αφορά το άρθρο 6 § 1 ΕΣΔΑ, η ισότητα συμπεριλαμβάνεται¹³⁸ στην αρχή της δίκαιης δίκης και για το ΕΔΔΑ ισχύουν δύο εκφάνσεις της, αρχικά εάν οι πληροφορίες σχετικά με τη δίκη έχουν παρουσιαστεί από τους διαδίκους επαρκώς και εάν παρέχεται η δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων¹³⁹. Η εν λόγω αρχή αποτελεί προστασία των διαδίκων έναντι της κρατικής εξουσίας και προς το σκοπό αυτό το Δικαστήριο επικεντρώνεται στη συνολική τήρηση της

¹³⁸ Σισιλιάνος, Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ’ άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017,σελ.276.

¹³⁹ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (criminal limb), 2022, διαθέσιμο στο <https://ks.echr.coe.int/>, σελ. 35.

έννοια μιας δίκαιης δίκης. Οι προϋποθέσεις που τηρούνται από το δικαστήριο αφορούν τόσο τις αστικές όσο και τις ποινικές διαδικασίες, όσον αφορά την εφαρμογή της ΕΣΔΑ.

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατά το άρθρο 6 ΕΣΔΑ αναφέρεται στις διαδικαστικές προϋποθέσεις απονομής της δικαιοσύνης. Αυτό συνεπάγεται κατ' αντιμωλία διαδικασία με κάθε μέρος να έχει την ευκαιρία¹⁴⁰ να παρουσιάσει την υπόθεση του υπό συνθήκες που δεν το φέρνουν σε ουσιαστική μειονεκτική θέση έναντι του αντιδίκου. Συνεπάγεται επίσης τη δυνατότητα να γίνουν δεκτά τα επιχειρήματα τους και τα διάδικα μέρη να τεθούν επί ίσοις όροις ενώπιον των δικαστηρίων. Έτσι η απόρριψη από εθνικό πρωτοβάθμιο δικαστήριο όλων των αιτημάτων της υπεράσπισης του κατηγορούμενου και η αποδοχή των ισχυρισμών και των αποδεικτικών στοιχείων της υποστήριξης της κατηγορίας δημιούργησε αθέμιτο πλεονέκτημα υπέρ της κατηγορούσας αρχής, στερώντας από τον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να αντικρούσει τις σε βάρος του κατηγορίες¹⁴¹. Η αρχή της ταχείας διεξαγωγής της δίκης και της εκδίκασης εντός εύλογου χρόνου δεν μπορεί να δικαιολογήσει την παραβίαση μιας τόσο θεμελιώδους αρχής όπως η συγκεκριμένη.

Το ΕΔΔΑ έχει τονίσει συχνά την ανάγκη να εξεταστεί η γενική νομιμότητα των διαδικασιών. Όσον αφορά την ποινική δίκη, η νομιμότητά της πρέπει να διασφαλίζεται σε όλες τις περιστάσεις. Ωστόσο, το τι συνιστά δίκαιη δίκη δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ενιαίου αμετάβλητου κανόνα, αλλά πρέπει να εξαρτάται από τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης¹⁴². Πρωταρχικό μέλημα του ΕΔΔΑ, κατά την εξέταση καταγγελίας βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 είναι η αξιολόγηση της συνολικής ποινικής διαδικασίας. Επιπλέον, στις ποινικές διαδικασίες εγγυάται το δικαίωμα του κατηγορούμενου να συμμετέχει αποτελεσματικά σε ποινική δίκη με το σκεπτικό πως «όλοι έχουν δικαίωμα σε δίκαιη ...ακρόαση.. από (ένα) δικαστήριο»¹⁴³.

¹⁴⁰ Σισιλιάνος Λ-Α, ό.π., σελ. 276.

¹⁴¹ ΕΔΔΑ Τορίε κατά Κροατίας της 10.10.2013 παρ. 48.

¹⁴² ΕΔΔΑ Ibrahim και άλλοι κατά ΗΒ της 13.09.2006.

¹⁴³ ΕΔΔΑ Murtazaliyeva κατά Ρωσίας της 18.12.2018.

Στο πλαίσιο της ισότητας των όπλων εντάσσεται η δυνατότητα αποτελεσματικού ελέγχου των πορισμάτων εμπειρογνομόνων, καθώς το δικαστήριο έχει τη διακριτική ευχέρεια να επιλέγει ανάμεσα σε αντικρουόμενα πορίσματα. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η παρουσία πορισμάτων περισσότερων του ενός ειδικών, προκειμένου να διευκολυνθεί το δικαστήριο στην κρίση του¹⁴⁴. Ως προς τη δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων, σε πρόσφατη υπόθεση¹⁴⁵ του το ΕΔΔΑ έκρινε πως δεν υπήρξε παραβίαση της ισότητας των όπλων, καθώς η προσφεύγουσα μπορούσε να έχει προβάλλει στο εφετείο τις ενστάσεις της σχετικά με το πόρισμα και τις απαντήσεις του εμπειρογνώμονα, τα οποία θεωρούσε ότι δεν έδιναν επαρκείς εξηγήσεις.

Οι απαιτήσεις της ισότητας των όπλων σύμφωνα με το άρθρο 47 Χάρτη είναι αντίστοιχες με αυτές της ΕΣΔΑ. Έτσι διαπιστώνεται η ισότητα των όπλων προς τα δικονομικά δικαιώματα με τη δυνατότητα να γνωρίζουν και να μπορούν να προσβάλλουν ό,τι προσκομίζεται από την αντίθετη πλευρά. Η διαφορά που εντοπίζεται στην εφαρμογή της αρχής αφορά στο εύρος των υποθέσεων, μιας και ο Χάρτης καταλαμβάνει όλες τις περιπτώσεις που εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης και άρα έχει ευρύτερο πεδίο από το αντίστοιχο του άρθρου 6. Στην υπόθεση C-276/01¹⁴⁶ το ΔΕΕ παραπέμποντας στην ΕΣΔΑ δέχτηκε πως «ο δίκαιος χαρακτήρας της δίκης εξασφαλίζεται εφόσον τα ενδιαφερόμενα μέρη έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν αποτελεσματικά παρατηρήσεις σε αποδεικτικό μέσο της άλλης πλευράς».

3.1.2 Η κατ' αντιδικία διαδικασία

Το δικαίωμα σε κατ' αντιδικία δίκη σε μία ποινική υπόθεση σημαίνει, ότι τόσο η δίωξη όσο και η υπεράσπιση πρέπει να έχουν την ευκαιρία να γνωρίζουν και να σχολιάζουν όλα τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζονται ή τις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν¹⁴⁷, ακόμη

¹⁴⁴ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (criminal limb), 2022, διαθέσιμο στο <https://ks.echr.coe.int/>, σελ. 36.

¹⁴⁵ ΕΔΔΑ Tests- Achats κατά Βελγίου της 13.12.2022.

¹⁴⁶ ΔΕΕ C-276/01 Steffensen, σκ. 77.

¹⁴⁷ Σισιλιάνος Λ-Α, ό.π., σελ. 277.

και από ανεξάρτητο μέλος της εθνικής Νομικής υπηρεσίας, με σκοπό να επηρεάσει την απόφαση του δικαστηρίου¹⁴⁸. Αντίστοιχα το ΔΕΕ στην υπόθεση C-300/11¹⁴⁹ δέχεται ότι «η αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης αποτελεί σύμφωνα με το άρθρο 47 Χάρτη δικαίωμα άμυνας των διαδίκων» και σε περίπτωση που η αρχή αυτή δεν τηρείται παραβιάζεται το δικαίωμα της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Οι έννοιες της ισότητας των όπλων και της κατ' αντιδικίας δίκης βρίσκονται πολύ κοντά ή μία με την άλλη και συνήθως εξετάζονται μαζί από το δικαστήριο.

Διάδικα μέρη κατά κύριο λόγο κρίνονται στην ποινική διαδικασία ο κατηγορούμενος και η πλευρά της υποστήριξη της κατηγορίας. Έχουν δημιουργηθεί προβληματισμοί του ΕΔΔΑ κατά πόσον μπορεί ο εισαγγελέας να εμπίπτει στην αρχή αυτή. Σε ποινικές υποθέσεις το άρθρο 6 παρ. 1 επικαλύπτεται με τις ειδικές εγγυήσεις του άρθρου 6 παρ. 3 σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα του κατηγορούμενου και δεν περιορίζεται στο συγκεκριμένο περιεχόμενο του άρθρου. Οι εγγυήσεις που περιέχονται στο άρθρο 6 παρ. 3 αποτελούν συστατικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, της έννοιας της δίκαιης δίκης που διατυπώνεται στο άρθρο 6 παρ. 1¹⁵⁰. Κατά συνέπεια τόσο τα ζητήματα ισότητας των όπλων, όσο και η κατ' αντιδικία δίκη αλληλεπικαλύπτονται πολύ συχνά με τα δικαιώματα υπεράσπισης του άρθρου 6 παρ. 3 της Σύμβασης.

Στην ουσία της η εν λόγω αρχή παρέχει στον κατηγορούμενο το δικαίωμα να αντικρούσει επαρκώς οποιοδήποτε αποδεικτικό στοιχείο και ιδίως μάρτυρες¹⁵¹, αλλά και επιπλέον να είναι στον κατηγορούμενο γνωστό το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων σε βάρος του προκειμένου να προετοιμαστεί κατάλληλα. Αντίστοιχα με την αρχή της ισότητας των όπλων πρέπει να αναφερθεί πως και η εν λόγω αρχή ισχύει και στην αστική δίκη, υπό την έννοια του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Ως προς το Χάρτη δε χρειάζεται να γίνει αυτή η

¹⁴⁸ ΕΔΔΑ Ruiz Mateos κατά Ισπανίας, της 23.03.1992 παρ. 63.

¹⁴⁹ ΔΕΕ C-300/11, ZZ κατά Secretary of State for the Home Department, σκ. 55-56.

¹⁵⁰ ΕΔΔΑ Ibrahim και άλλοι κατά ΗΒ της 13.09.2016 παρ. 251.

¹⁵¹ Σισιλιάνος, Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.278.

συγκεκριμένη αναφορά, καθώς όπως έχει αναλυθεί στο πρώτο κεφάλαιο, και όπως ισχύει και για την αρχή της ισότητας των όπλων, το δικαίωμα μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις περιπτώσεις που εντάσσονται στο δίκαιο της Ένωσης.

Το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο, επομένως το εύρος του μπορεί να ποικίλει ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης. Σε ποινικές διαδικασίες ενδέχεται να υπάρχουν ανταγωνιστικά συμφέροντα που πρέπει να σταθμίζονται έναντι των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου. Ακόμη, σε ιδιαίτερα ευαίσθητες υποθέσεις το ζήτημα της μη αποκάλυψης στοιχείων της δικογραφίας, πρέπει να τίθεται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου σε κάθε επίπεδο δικαιοδοσίας. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η εθνική ασφάλεια, το δημόσιο συμφέρον και συμφέροντα της δικαιοσύνης.

3.1.3 Η εύλογη διάρκεια της δίκης.

Η επιμέρους αυτή αρχή σχετίζεται άμεσα με την έννοια της δίκαιης δίκης, καθώς μια διαδικασία, που ενδέχεται να διαρκέσει μεγάλο χρονικό διάστημα μπορεί να υπονομεύσει την αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη¹⁵². Τόσο ο Χάρτης όσο και η ΕΣΔΑ κάνουν λόγο για «εκδίκαση της υπόθεσης εντός λογικής/ εύλογης προθεσμίας». Η αρχή αυτή συνδέεται με την έννοια της άσκησης αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίζουν μέτρα απονομής της δικαιοσύνης με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο¹⁵³. Η αδυναμία έκδοσης και εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων εντός εύλογου χρόνου μπορεί να αποτελέσει ξεχωριστό λόγο προσβολής με βάση το άρθρο 13 ΕΣΔΑ υπό την έννοια ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα στα κράτη-μέλη τα ένδικα εκείνα βοηθήματα που θα συμβάλουν στην ταχεία περάτωση μιας υπόθεσης. Επιπλέον τα κράτη-

¹⁵² Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 2016, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹⁵³ Φλώρου Γ., Η προστασία του δικαιώματος στην εύλογη διάρκεια τα δίκης: μια αξιωματική εξέλιξη σε καιρούς μνημονίων, σε Πρακτικά του 1^{ου} Ετήσιου Επιστημονικού Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων, 2014, σελ. 367.

μέλη μέσω αναδιαρθρώσεων του συστήματος¹⁵⁴ απονομής δικαιοσύνης μπορούν να αποφύγουν την υπερβολική καθυστέρηση στην έκδοση αποφάσεων και στην εν γένει απονομή της δικαιοσύνης. Αυτό που πρέπει να αναφερθεί είναι, πως τα κράτη οφείλουν να οργανώσουν το δικαστικό σύστημα¹⁵⁵ κατά τέτοιο τρόπο που να εκδίδει δίκαιες και ορθές αποφάσεις και εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, ένα έργο που σίγουρα μπορεί να εγείρει πολλά προβλήματα, καθώς αυτά τα δύο θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι είναι δύο αντικρουόμενα «συμφέροντα».

Μιας και δεν υπάρχει συγκεκριμένη χρονική διάρκεια που αντιστοιχεί στην έννοια του «εύλογου», αλλά η εκτίμηση αυτή αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη, και την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών¹⁵⁶, διαφορετικές προθεσμίες λαμβάνονται υπόψη στις ποινικές και αστικές¹⁵⁷ υποθέσεις. Έτσι, στις ποινικές υποθέσεις οι προθεσμίες εκκινούν από την απαγγελία της κατηγορίας σε βάρος του κατηγορούμενου¹⁵⁸, ή σε κάθε περίπτωση, απ' όταν ελήφθησαν τέτοια μέτρα σε βάρος του, οπότε η προσωπική του κατάσταση μεταβλήθηκε ουσιαστικά¹⁵⁹. Για να θεωρηθεί ότι η διαδικασία ολοκληρώθηκε, πρέπει να εκδοθεί απόφαση σχετικά με την κατηγορία. Αυτό σημαίνει, ότι η διαδικασία συνεχίζεται και στο στάδιο της έφεσης, ενώ η εκτέλεση της απόφασης, όσον αφορά καταδικαστικές αποφάσεις, αποτελεί τμήμα της διαδικασίας. Η ταχεία εκδίκαση της υπόθεσης πρέπει να λειτουργεί υπέρ του κατηγορούμενου, υπό την έννοια ότι με την έκδοση

¹⁵⁴ Κληρίδης Χρ., Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου – Άρθρο 47 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Λευκωσία, Justice Programme, Training for a European Area of Justice, 2018, σελ. 25.

¹⁵⁵ ΕΔΔΑ Μηλιώνης κ.λ.π. κατά Ελλάδα της 28.04.2008, παρ. 57.

¹⁵⁶ Σισιλιάνος, Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.291.

¹⁵⁷ Όπως έχει αναλυθεί ανωτέρω η έννοια της αστικής δίκης κατά το ΕΔΔΑ έχει διευρυμένο χαρακτήρα, αλλά η χρήση του όρου των «αστικών διαφορών» είναι αυτή που ακόμα ακολουθείται από τη νομολογία, οπότε χρησιμοποιείται και εδώ κατά τον ίδιο τρόπο.

¹⁵⁸ ΕΔΔΑ Malkov κατά Εσθονίας της 04.02.2010.

¹⁵⁹ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (criminal limb), 2022, διαθέσιμα στο <https://ks.echr.coe.int/>, σελ. 63.

απόφασης αίρεται η οποιαδήποτε προσβολή των εννόμων αγαθών του¹⁶⁰. Η ανάγκη αυτή της ταχύτητας της διαδικασίας δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων του κατηγορούμενου, όπως το δικαίωμα σε υπεράσπιση και η προετοιμασία αυτής με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στις υποθέσεις αστικής φύσης, γίνεται δεκτό ότι η προθεσμίες άρχουν από την κατάθεση της αγωγής-με ότι σημαίνει αυτό στην έννομη τάξη εκάστου κράτους μέλους- μπορεί, όμως, να γίνει δεκτό ότι, «σε ορισμένες περιπτώσεις η διαδικασία εκκινεί και πριν την έκδοση του δικογράφου, όπου ο ενάγων εισάγει την υπό κρίση διαφορά»¹⁶¹. Η έννοια του εύλογου χρόνου διέπει όλη τη διάρκεια των διαδικασιών μέχρι η απόφαση να καταστεί τελεσίδικη.

Προκειμένου να διαπιστωθεί η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας μιας δίκης, ανεξάρτητα από το αν είναι ποινική ή αστική, το ΕΔΔΑ¹⁶² έχει καταλήξει να ελέγχει τους ακόλουθους παράγοντες¹⁶³:

1. Η πολυπλοκότητα της υπόθεσης. Προκειμένου να διαπιστωθεί αυτός ο παράγοντας εξετάζονται τόσο τα πραγματικά περιστατικά, όσο και οι κανόνες δικαίου που συντρέχουν. Πολύπλοκη μπορεί να είναι μια υπόθεση με πολλούς κατηγορούμενους και μεγάλο όγκο αποδεικτικών στοιχείων¹⁶⁴, ή μια διασυνοριακή υπόθεση, όπου για υπόθεση ξεπλύματος μαύρου χρήματος¹⁶⁵ πρέπει να διεξαχθούν έρευνες σε περισσότερες από μία χώρες. Ακόμα, όμως, και σε ιδιαίτερα περίπλοκες υποθέσεις δε γίνονται δεκτές από το δικαστήριο αδικαιολόγητες καθυστερήσεις από καμία πλευρά.

¹⁶⁰ Καρράς Α, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 37.

¹⁶¹ ΕΔΔΑ Golder κατά ΗνΒ της 21.02.1975 σκ. 32.

¹⁶² ΕΔΔΑ Frydlender κατά Γαλλίας της 27.06.2000, παρ. 43.

¹⁶³ Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (criminal limb), 2022, διαθέσιμα στο <https://ks.echr.coe.int/>, σελ. 65 επ.

¹⁶⁴ ΕΔΔΑ Maton κατά Πολωνίας της 09.06.2009, όπου στη συγκεκριμένη υπόθεση εμπλέκονταν 147 μάρτυρες και 36 κατηγορούμενοι.

¹⁶⁵ ΕΔΔΑ Arewa κατά Λιθουανίας της 09.03.2021.

2. Η συμπεριφορά του αιτούντος. Αυτή κρίνεται με αντικειμενικό τρόπο κατά την εξέλιξη της υπόθεσης κι έτσι δεν μπορούν να προβαίνουν σε ενέργειες που θεωρούνται σκόπιμη παρεμπόδιση των διαδικασιών¹⁶⁶. Κατ' αυτό τον τρόπο μπορεί ο αιτών να καταστεί φυγόδικος, γεγονός που επιβαρύνει την υπόθεσή του προς το αίτημα παραβίασης του εύλογου χρόνου. Διατηρείται ωστόσο, το δικαίωμά να ασκεί ο αιτών όλα τα δικονομικά δικαιώματα που του παρέχονται από τη νομοθεσία.
3. Η στάση των αρμόδιων αρχών και του Δικαστηρίου. Τα κράτη όπως αναφέρθηκε είναι υποχρεωμένα να λαμβάνουν διαρθρωτικά μέτρα στην οργάνωση της δικαιοσύνης, ώστε αυτή να λειτουργεί με αποτελεσματικό τρόπο, ανεξάρτητα και αμερόληπτα κατά τις επιταγές της ΕΣΔΑ. Γι' αυτό είναι κατανοητές κάποιες καθυστερήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής¹⁶⁷. Από τη στιγμή, όμως, που μια υπόθεση ανατίθεται σε συγκεκριμένο δικαστή, είναι στη δική του αρμοδιότητα να ελέγχει την πρόοδο των διαδικασιών προς την οριστική επίλυση της διαφοράς με την έκδοση απόφασης. Επιπρόσθετα, δεν είναι μόνο οι δικαστικές αρχές που επιλαμβάνονται της υπόθεσης, αλλά και επιμέρους κρατικές αρχές που μπορεί να εμπλέκονται στην υπόθεση με την έκδοση εγγράφων ή πορισμάτων.
4. Το διακύβευμα της υπόθεσης για τον αιτούντα. Η παράμετρος αυτή πρέπει να εξετάζεται για περιπτώσεις που κρίνονται ιδιαίζουσες και απαιτούν επιμέλεια και προσοχή από την πλευρά των κρατικών αρχών. Τέτοιες περιπτώσεις περιλαμβάνουν υποθέσεις όπου εμπλέκονται ανήλικα ή θύματα αυτοκινητιστικών ατυχημάτων ή εργατικών υποθέσεων¹⁶⁸.

Τα κριτήρια αυτά ακολουθούνται και από το ΔΕΕ¹⁶⁹, όπου αναγνωρίζει την προϋπόθεση της εύλογης διάρκειας της δίκης ως αμέσως συνδεδεμένης με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.

¹⁶⁶ ΕΔΔΑ Eckle κατά Γερμανίας, της 15.07.1982 παρ. 82.

¹⁶⁷ Bara & Kola κατά Αλβανίας της 12.10.2021 παρ. 94.

¹⁶⁸ Σισιλιάνος, Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.295-296 & Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 549.

¹⁶⁹ ΔΕΕ C-185/95P Baustahlgewebe GmbH κατά Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της εξασφάλισης αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας το ΔΕΕ εξετάζει την προηγούμενη άσκηση των διαδικασιών διοικητικής προσφυγής, υπό την βασική προϋπόθεση οι διαδικασίες αυτές να μην καθυστερούν υπερβολικά τις διαδικασίες και να αναστέλλει την απόσβεση των οικείων δικαιωμάτων¹⁷⁰.

3.1.4 Η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων

Η συγκεκριμένη αρχή δεν προβλέπεται ρητά στα κείμενα του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, αλλά θεωρείται ότι έκδοση ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολόγησης της απόφασης στηρίζεται άμεσα στη δίκαιη δίκη¹⁷¹. Η αρχή έχει την έννοια της εξασφάλισης μιας ελάχιστης προστασίας από την αυθαιρεσία¹⁷² των οργάνων απονομής δικαιοσύνης, αλλά και τον έλεγχο αυτών. Η αιτιολόγηση των αποφάσεων συνδέεται κυρίως με το δικαίωμα άσκησης αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος, αλλά αποτελεί επίσης πτυχή του δικαιώματος σε δίκαιη ακρόαση¹⁷³. Η σύνδεση αυτή προκύπτει από τη νομολογία των Δικαστηρίων τόσο στο εσωτερικό των κρατών μελών, αλλά κυρίως από αυτή των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Στην απόφασή C-283/05¹⁷⁴ το ΔΕΕ παραπέμποντας στη νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁷⁵ διαπιστώνει πως η έλλειψη γνώσης από την πλευρά του κατηγορούμενου των λόγων της καταδίκης του από το εφετείο, παραβιάζει το δικαίωμά του σε άσκηση αποτελεσματικού ένδικου βοηθήματος κατά της απόφασης αυτής.

¹⁷⁰ ΔΕΕ C-73/16 Peter Puškár κατά Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky, Kriminálny úrad finančnej správy, σκ. 73 & 76.

¹⁷¹ Ανδρουλάκης Ν, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4^η έκδοση, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2012, σελ. 32

¹⁷² Καρράς Α, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 36.

¹⁷³ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 2016, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 50.

¹⁷⁴ ΔΕΕ C-283/05 ASML Netherlands BV κατά Semiconductor Industry Services GmbH (SEMIS) σκ. 28.

¹⁷⁵ Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδας της 12.12.1992 παρ. 29-37 «τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να αναφέρουν με αρκετή σαφήνεια τους λόγους της απόφασής τους, ώστε ο κατηγορούμενος να έχει τη δυνατότητα να ασκήσει επωφελώς το δικαίωμα έφεσης που διαθέτει».

Η υποχρέωση αιτιολόγησης της απόφασης δεν αφορά το σύνολο των επιχειρημάτων που επικαλούνται τα μέρη¹⁷⁶, αλλά ρόλο παίζει και η φύση της υπόθεσης που εξετάζεται κάθε φορά, λαμβάνοντας υπόψη τα κρίσιμα κάθε φορά περιστατικά¹⁷⁷ και οι δικονομικές εγγυήσεις¹⁷⁸ της υπόθεσης. Εξετάζεται επομένως αν οι εγγυήσεις αυτές μπορούν να εξασφαλίσουν την αποτελεσματική άσκηση ενδίκου βοηθήματος εντός εύλογης προθεσμίας¹⁷⁹. Το δικαίωμα δεν εξαντλείται σε πρώτο βαθμό, αλλά εφαρμόζεται σε κάθε βαθμό δικαιοδοσίας¹⁸⁰.

3.2 Δικαίωμα συμβουλής, υπεράσπισης και εκπροσώπησης από δικηγόρο

Όσον αφορά το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2 του άρθρου 47 Χάρτη «κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο προκειμένου να του αναθέσει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του». Επιπλέον, για τις ποινικές υποθέσεις που βρίσκονται εντός του πεδίου εφαρμογής του Χάρτη το εν λόγω δικαίωμα εντάσσεται και στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 48 Χάρτη, όπου κατοχυρώνονται τα δικαιώματα κατηγορούμενου. Μάλιστα για την περαιτέρω ρύθμιση των δικαιωμάτων αυτών έχουν εκδοθεί μια σειρά από Οδηγίες, όπως και η οδηγία 2013/48/ΕΕ για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. Το δικαίωμα που περιλαμβάνεται στη διάταξη του άρθρου 47 Χάρτη παρέχει ευρύ πεδίο εφαρμογής, καθώς το δικαίωμα εφαρμόζεται σε όλες τις υποθέσεις όπου εφαρμόζεται δίκαιο της Ένωσης.

Η αντίστοιχη πρόβλεψη στην ΕΣΔΑ περιγράφεται στο άρθρο 6 § 3 ως μέρος της λίστας των επιμέρους δικαιωμάτων που διαθέτει ο κατηγορούμενος. Επομένως το δικαίωμα του

¹⁷⁶ Σισιλιάνος, ό.π., σελ. 287.

¹⁷⁷ ΕΔΔΑ Γεωργιάδης κατά Ελλάδα της 29.05.1997 παρ. 43.

¹⁷⁸ Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 549.

¹⁷⁹ ΔΕΕ C-619/10 Trade Agency Ltd κατά Seramico Investments Ltd, σκ. 60.

¹⁸⁰ Σισιλιάνος, ό.π.

άρθρου 6 είναι περιορισμένο στις ποινικές υποθέσεις. Το συγκεκριμένο δικαίωμα εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια¹⁸¹ της ποινικής δίκης και εξυπηρετεί την άσκηση και των λοιπών δικονομικών δικαιωμάτων¹⁸². Όπως και στα υπόλοιπα δικαιώματα του άρθρου 6 έτσι κι εδώ η εξασφάλιση του δικαιώματος υπόκειται σε περιορισμούς και κρίνεται κατά περίπτωση βάσει των γεγονότων της συγκεκριμένης περίπτωσης. Στην υπόθεση του ΕΔΔΑ *Aras κατά Τουρκίας* της 18.11.2014 ο προσφεύγων είχε συλληφθεί για το αδίκημα της απάτης και δεν του επιτράπη δικηγόρος ούτε κατά την ανάκρισή του από την αστυνομία ούτε ενώπιον του Εισαγγελέα. Η μετέπειτα φυσική παρουσία του δικηγόρου ενώπιον του ανακριτή, χωρίς δυνατότητα να συμβουλευθεί ή να υπερασπιστεί τον εντολέα του αποτέλεσε παραβίαση του δικαιώματος σε δικηγόρο. Από την άλλη σε πρόσφατη υπόθεση του ΕΔΔΑ¹⁸³ δε διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος, όταν ανακριτής σε υπόθεση απάτης μέσω σύναψης δανείων σε προδικαστικό στάδιο αποφάσισε περί του περιεχομένου του κατηγορητηρίου χωρίς την παρουσία του κατηγορούμενου και του συνηγόρου του. Το δικαστήριο έκρινε πως ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης, όλα τα δικονομικά δικαιώματα του κατηγορούμενου και η απουσία του από αυτό το στάδιο της προδικασίας δεν επηρέαζε με κανέναν τρόπο τη εξέλιξη της δίκης.

Επιπλέον, κάποιες φορές η έλλειψη συνηγόρου μπορεί να μην αποτελέσει λόγο παραβίασης του άρθρου 6, εφόσον τηρείται η γενικότερη δίκαιη διεξαγωγή της δίκης με την παροχή στα μέρη των ίσων ευκαιριών να παρουσιάσουν την υπόθεσή τους αποτελεσματικά ενώπιον του Δικαστηρίου, σύμφωνα με τις δικονομικές αρχές που αναπτύχθηκαν ανωτέρω. Τα κράτη είναι υποχρεωμένα βέβαια, να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να μπορεί να ασκηθεί το εν λόγω δικαίωμα αποτελεσματικά σε πρώιμο στάδιο της υπόθεσης, ώστε τα άτομα να μην υφίστανται αδικίες.

¹⁸¹ Κληρίδης Χρ., Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου – Άρθρο 47 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Λευκωσία, Justice Programme, Training for a European Area of Justice, 2018, σελ. 44.

¹⁸² Rights in practice: access to a lawyer and procedural rights on criminal and European arrest warrant proceedings, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, σελ. 38.

¹⁸³ ΕΔΔΑ *Alexandru- Radu Luca κατά Ρουμανίας* της 14.06.2022.

3.3 Δικαίωμα παροχής νομικής βοήθειας

3.3.1 Η πρόβλεψη του Χάρτη

Η πρόνοια για παροχή νομικής στήριξης από δικηγόρο διορισμένο από το κράτος έχει αποτελέσει ιστορικό δικαίωμα που είχε προβλεφθεί στις πρώτες μορφές οργανωμένης κοινωνίας ως το δίκαιο των μη προνομιούχων¹⁸⁴, καθώς ήταν διακριτό ήδη το δικαίωμα της πρόσβασης όλων στη δικαιοσύνη. Στα σύγχρονα κείμενα περί ατομικών δικαιωμάτων το δικαίωμα καταλαμβάνει την τρίτη παράγραφο του άρθρου 47 Χάρτη και προβλέπεται με την επισήμανση ότι «είναι αναγκαίο για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη»¹⁸⁵. Όπως έχει αναφερθεί στην ενότητα σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη, η προστασία του 47 που καταλαμβάνει δικαιώματα από οποιαδήποτε πηγή του ενωσιακού δικαίου και όχι μόνο σε αυτά που προβλέπονται στο Χάρτη. Αρχικά, γίνεται δεκτό ότι το δικαίωμα αναγνωρίζεται από το Χάρτη και την ΕΣΔΑ σε φυσικά πρόσωπα. Συγκεκριμένα για το Χάρτη, πρέπει να αναφερθεί, πως το ευεργέτημα της πενίας σε ποινικές υποθέσεις προβλέπεται σε ξεχωριστή διάταξη του Χάρτη, στο άρθρο 48 παρ. 2 ως επιμέρους δικαίωμα της υπεράσπισης του κατηγορούμενου στο πλαίσιο του τεκμηρίου αθωότητας¹⁸⁶.

Όσον αφορά την αναγνώριση του δικαιώματος παροχής νομικής βοήθειας σε νομικά πρόσωπα, αυτό τελεί υπό εξαιρετικές περιπτώσεις και για τα δύο Δικαστήρια. Το ΔΕΕ στην υπόθεση C-279/09¹⁸⁷ όρισε κάποιες παραμέτρους τις οποίες πρέπει να εξετάζει ο εθνικός δικαστής προκειμένου να αναγνωρίσει το δικαίωμα σε νομικά πρόσωπα και έτσι μεταξύ άλλων λαμβάνεται υπόψη «το αντικείμενο της διαφοράς, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, καθώς και τη δυνατότητα του αιτούντος το

¹⁸⁴ Kerikmäe T., 2014, Protecting human rights in the EU- Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental rights, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

¹⁸⁵ Αρ. 47 § 3 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

¹⁸⁶ Τζέμος Β., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 550.

¹⁸⁷ ΔΕΕ C-279/09 DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

ευεργέτημα να υπερασπισθεί αποτελεσματικά την υπόθεσή του, το ύψος των δικαστικών εξόδων που πρέπει να προκαταβληθούν και το αν ενδεχομένως συνιστούν ή όχι ανυπέρβλητο εμπόδιο στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, συνεκτιμώντας ταυτόχρονα τη μορφή του νομικού προσώπου και την οικονομική επιφάνεια των εταίρων ή μετόχων του και το κατά πόσον μπορούν να εξεύρουν τα αναγκαία για την άσκηση της αγωγής ποσά¹⁸⁸».

Πριν την ένταξη του Χάρτη στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης¹⁸⁹ είχε ήδη προβλεφθεί το δικαίωμα δικαστικής αρωγής ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης. Στον Κανονισμό λειτουργίας του ΔΕΕ¹⁹⁰ προβλέπεται στο τέταρτο κεφάλαιο του τρίτου τίτλου και συγκεκριμένα στα άρθρα 115 με 118 σύστημα δικαστικής αρωγής. Αντίστοιχα στα άρθρα 94 επ. του Κανονισμού λειτουργίας του Γενικού Δικαστηρίου προβλέπεται το ευεργέτημα της πενίας.

3.3.2 Το δικαίωμα υπό το πρίσμα του άρθρου 6 ΕΣΔΑ

Στην ΕΣΔΑ το αντίστοιχο δικαίωμα προβλέπεται στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 6 περ. γ' ως επιμέρους δικαίωμα του κατηγορούμενου. Το δικαίωμα παροχής νομικής συμβουλής συνδέεται άμεσα με το δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο, το οποίο αποτελεί βασική προϋπόθεση της δίκαιης δίκης¹⁹¹. Αρχικά, από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου συνάγεται το συμπέρασμα ότι δεν αναγνωρίζεται γενικό δικαίωμα νομικής βοήθειας σε υποθέσεις αστικής φύσης, παρά μόνο σε υποκείμενο κατηγορούμενο σε ποινική υπόθεση. Αυτός ο περιορισμός του δικαιώματος του άρθρου 6 μπορεί, βέβαια, να καμφθεί σε περιπτώσεις που ο διάδικος σε αστική δίκη δεν έχει τη δυνατότητα να παρουσιάσει

¹⁸⁸ Διατακτικό της απόφασης ΔΕΕ C-279/09.

¹⁸⁹ Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ., Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, 1^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2018, σελ. 524.

¹⁹⁰ Της 25ης Σεπτεμβρίου 2012 (ΕΕ L 265 της 29.09.2012 και διορθωτικό ΕΕ L 41 της 12.02.2014, σ. 22), όπως τροποποιήθηκε στις 18 Ιουνίου 2013 (ΕΕ L 173 της 26.06.2013, σ. 65), στις 19 Ιουλίου 2016 (ΕΕ L 217 της 12.8.2016, σ. 69), στις 9 Απριλίου 2019 (ΕΕ L 111 της 25.04.2019, σ. 73) και στις 26 Νοεμβρίου 2019 (ΕΕ L 316 της 06.12.2019, σ. 103).

¹⁹¹ Σισιλιάνος, Λ.-Α, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σελ.251.

αποτελεσματικά την υπόθεσή του. Κατ' αυτό τον τρόπο έμμεσα παραβιάζεται το θεμελιώδες για την δίκαιη δίκη δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο και άρα ως αποτέλεσμα παραβιάζεται το ίδιο το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.

Τα εθνικά συστήματα μπορούν να προβλέπουν σύστημα παροχής νομικής βοήθειας και σε αστικές υποθέσεις, καθώς οι εθνικές ρυθμίσεις πρέπει να συμβαδίζουν με το γράμμα της ΕΣΔΑ. Επομένως, προκειμένου να υπάρχει αποτελεσματική πρόσβαση σε δικαστήριο, μπορεί να προβλεφθεί η εξαίρεση αυτή. Το δικαίωμα αποδίδεται αρχικά σε φυσικά πρόσωπα και η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με το συγκεκριμένο δικαίωμα τόσο σε ποινικές όσο και σε αστικές υποθέσεις

Η πιο χαρακτηριστική απόφαση που επιβεβαίωσε την εξαίρεση αυτή ήταν υπόθεση του ΕΔΔΑ Airey κατά Ιρλανδίας της 09.10.1979. Πρόκειται για αστικής φύσης υπόθεση-μια αγωγή διαζυγίου- για την οποία δεν μπορούσε να εκδοθεί απόφαση, καθώς η αιτούσα ελλείπει παροχής νομικής βοήθειας, δεν μπορούσε να καλύψει τα έξοδα για να εξασφαλίσει την παράσταση δικηγόρου. Κρίσιμο για την αλλαγή της στάσης της νομολογίας ήταν η περιπλοκότητα των διαδικασιών ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ιρλανδίας, καθώς έπρεπε να εξεταστούν μάρτυρες και να γίνει επίκληση εμπειρογνομόνων για την απόδειξη κάποιων πραγματικών περιστατικών. Με την απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ κατέδειξε πως το δικαίωμα σε νομική βοήθεια είναι απόλυτα συνδεδεμένο με τα ατομικά δικαιώματα.

Σε αντίθετη περίπτωση, η υπόθεση McVicar κατά ΗΒ της 07.05.2002, κατά την οποία ο προσφεύγων είχε καταδικαστεί από το Ανώτατο Δικαστήριο για συκοφαντική δυσφήμιση αθλητή σχετικά με την κυκλοφορία δημοσιευμάτων για χρήση παράνομων ουσιών από τον τελευταίο, υποχρεώνοντας τον προσφεύγοντα σε δικαστικά έξοδα, ενώ του είχε στερηθεί το δικαίωμα να εξετάσει κάποιους μάρτυρες της αρεσκείας του. Το ΕΔΔΑ εν προκειμένω δεν έκρινε παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη με την στέρηση του ευεργετήματος της πενίας με το σκεπτικό ότι ο προσφεύγων είναι τέτοιου μορφωτικού επιπέδου¹⁹², ως

¹⁹² Αντίθετα στην απόφαση Zdravko Stanev κατά Βουλγαρίας της 06.02.2013, το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα της παροχής νομικής βοήθειας στον προσφεύγοντα, ο οποίος, παρά το γεγονός

δημοσιογράφος, που θα μπορούσε να χειριστεί τις διαδικασίες και επιπλέον σε προηγούμενους βαθμούς εξέτασης της υπόθεσης είχε λάβει εκπροσώπηση. Ακολουθώντας τα κριτήρια περί περιπλοκότητας και εξέτασης μαρτύρων που είχε ακολουθήσει στην υπόθεση Airey κατέληξε πως το άρθρο 6 δεν είχε παραβιαστεί.

Περικοπές στην νομική βοήθεια μπορεί να θεωρηθούν παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Η μεγάλη οικονομική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο από το 2007 και έπειτα οδήγησε και τα ευρωπαϊκά κράτη σε περικοπές σε δημόσιες δαπάνες ,συμπεριλαμβανομένων των παροχών σε νομική βοήθεια. Η έννοια της παροχής νομικής βοήθειας είναι μια σημαντική έκφραση της προστασίας των ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς μέσα από τον περιορισμό της, η δικαστική εξασφάλιση καθίσταται πολυτέλεια και αποκλειστικό προνόμιο των οικονομικά έχοντων. Σε κάθε περίπτωση καλό είναι να προβλέπεται ένα σύστημα που μπορεί να λειτουργεί με στόχο την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτών ενώπιον δικαστηρίων, χωρίς καταχρηστική άσκηση του από τους πολίτες και την ισότιμη πρόσβαση σε διαδικασίες¹⁹³.

3.3.3 Τελικές παρατηρήσεις

Από την ανάλυση των δικαιωμάτων στο Χάρτη και την ΕΣΔΑ μπορεί να γίνει η ακόλουθη παρατήρηση. Το δικαίωμα σε νομική βοήθεια διατυπώνεται στο κείμενο του Χάρτη *expressis verbis*¹⁹⁴, ως βασικό συστατικό του δικαιώματος σε αποτελεσματική προσφυγή και αμερόληπτο δικαστήριο. Εντάσσεται κατ' αυτό τον τρόπο στην εν γένει προστασία του δικαιώματος της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, αν και σα θεμελιώδης παράμετρος, είναι μάλλον περιορισμένος στην εξέτασή του από το ΔΕΕ. Από την άλλη πλευρά, ο τρόπος που περιλήφθηκε αρχικά στην ΕΣΔΑ είναι πιο αποκομμένος από το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη

πως είχε πανεπιστημιακή μόρφωση, δε διέθετε ουσιαστικά νομική κατάρτιση, κι έτσι δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθει στη διαδικασία χωρίς την παράσταση δικηγόρου.

¹⁹³ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 2016, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 173.

¹⁹⁴ Kerikmäe T., Protecting human rights in the EU- Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental rights, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2014, σελ. 82.

και συνδέεται με τα δικαιώματα του κατηγορούμενου. Είναι η νομολογία του ΕΔΔΑ που έχει εξελίξει το δικαίωμα, με την επέκτασή του και σε αστικές υποθέσεις και με αυτό τον τρόπο συνέβαλε στην τελική μορφή του κειμένου του Χάρτη που ακολούθησε την ΕΣΔΑ, διαμορφώνοντας ένα πληρέστερο νομικό κείμενο.

Συμπεράσματα

Η θέση σε ισχύ του Χάρτη αναβάθμισε την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση, καθώς πλέον το κείμενο αποτελεί τμήμα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης, με ισχύ όμοια με τις Συνθήκες. Όλες οι πράξεις της Ένωσης και των κρατών -νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές- οφείλουν να συνάδουν με το Χάρτη, όχι μόνο αποφεύγοντας την προσβολή των δικαιωμάτων, αλλά λαμβάνοντας θετικά μέτρα για την προώθησή τους. Ιδιαίτερα για το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη συντάσσεται μια ενιαία διάταξη που περιλαμβάνει όλες τις εκφάνσεις του, ως συνδυασμός των διατάξεων 6 παρ. 1 και 13 ΕΣΔΑ και λοιπών νομικών διεθνών κειμένων. Από το κείμενο του άρθρου 6 § 3 ΣΕΕ αναγνωρίζεται στα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στην ΕΣΔΑ η ισχύς τους ως αρχών του δικαίου της Ένωσης, χωρίς παρ' όλα αυτά το κείμενο να έχει αποκτήσει ισχύ πρωτογενούς ή παράγωγου δικαίου της Ένωσης.

Ως προς το ουσιαστικό περιεχόμενο του δικαιώματος, το άρθρο 47 § 1 Χάρτη αναγνωρίζει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου. Αυτό εφαρμόζεται για όλα τα δικαιώματα που απονέμονται από το σύνολο των ενωσιακών νομοθετημάτων. Επίσης, σε κάθε δικαίωμα που απονέμεται από το δίκαιο της Ένωσης αναγνωρίζεται η δυνατότητα πραγματικής προσφυγής, δικαίωμα που είναι αυτοτελές και δεν τελεί σε σχέση επικουρικότητας με άλλη διάταξη. Αντίθετα η ΕΣΔΑ στο άρθρο 13 αναγνωρίζει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, όπερ σημαίνει ότι ένδικο βοήθημα μπορεί να αφορά απόφαση δικαστηρίου, αλλά και διοικητικής, πολιτικής ή ανεξάρτητης αρχής κ.ο.κ., με την προϋπόθεση το όργανο να εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, εξασφαλίζοντας την αμεροληψία του. Για την επίκληση του άρθρου 13 πρέπει να παραβιάζεται και άλλο δικαίωμα, καθώς το αρ. 13 δεν μπορεί να αποτελέσει νομική βάση από μόνο του. Σημειωτέον ότι τα δικαιώματα που συντρέχουν πρέπει να προβλέπονται από τη Σύμβαση ενώ η προστασία του 47 καταλαμβάνει δικαιώματα από οποιαδήποτε πηγή του ενωσιακού δικαίου και όχι μόνο σε αυτά που προβλέπονται στο Χάρτη.

Όσον αφορά το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 47, το κείμενο του Χάρτη εν πολλοίς ακολουθεί το πνεύμα της ΕΣΔΑ. Και στα δυο νομοθετήματα

προβλέπεται ένα δικαστικό όργανο, νομίμως συσταθέν, με μόνιμο χαρακτήρα και έκδοση δικαστικών δεσμευτικών αποφάσεων, το οποίο τηρεί τις προϋποθέσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των μελών του. Η διαφοροποίηση των κειμένων εντοπίζεται στο πεδίο εφαρμογής, καθώς η ΕΣΔΑ ρητά αναφέρεται σε δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής και ποινικής φύσης. Από την άλλη πλευρά ο Χάρτης εφαρμόζεται ευρέως στα δικαιώματα και ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, υπό την έννοια ότι το πεδίο εφαρμογής του εκτείνεται σε υποθέσεις ανταγωνισμού, μετανάστευσης και ασύλου ή φορολογικές διαφορές.

Ως προς τα διαδικαστικά δικαιώματα κυρίως σε σχέση με τη νομική εκπροσώπηση του προσφεύγοντα παρατηρήθηκαν τα ακόλουθα. Το δικαίωμα να συμβουλευτεί κανείς δικηγόρο, ο οποίος αναλαμβάνει την εκπροσώπηση είναι ευρύτερο στο άρθρο 47 παρ. 2 εδ. β' του Χάρτη, καθώς η ΕΣΔΑ αναγνωρίζει το συγκεκριμένο δικαίωμα μόνο σε ποινικές υποθέσεις. Συγκεκριμένα η πρόβλεψη γίνεται στη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 3 περ. γ' όπου απαριθμούνται τα δικονομικά δικαιώματα κατηγορούμενου. Όσον αφορά την πρόβλεψη για παροχή νομικής βοήθειας το εν λόγω δικαίωμα προβλέπεται αφενός στην ίδια διάταξη της ΕΣΔΑ που μόλις αναφέρθηκε, αναγνωρίζοντας αρχικά το δικαίωμα σε ποινικές υποθέσεις. Με την εξέλιξη της νομολογίας, ωστόσο το δικαίωμα έχει διευρυνθεί και παρέχεται κατά περίπτωση προκειμένου να μην καταστεί αδύνατη η εξασφάλιση πραγματικής προσφυγής. Παράλληλα, ενώ αναγνωρίζεται το αυτό και για την πρόβλεψη του άρθρου 47, ωστόσο ο Κανονισμός του ΔΕΕ και του Γενικού Δικαστηρίου προβλέπει οργανωμένο σύστημα απονομής του ευεργετήματος της πενίας εξασφαλίζοντας την πρόσβαση στα δικαστήρια αυτά.

Εν συνόλω, οι διατάξεις του Χάρτη παρέχουν ευρύτερη προστασία σε σχέση με τις αντίστοιχες της ΕΣΔΑ και αυτό μπορεί να γίνει ευλόγως κατανοητό, καθώς ο Χάρτης είναι ένα νεότερο κείμενο, διαπλασμένο κατά την ήδη πλούσια, κατά το χρόνο σύνταξής του, νομολογία των Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων και διαμορφωμένο στις σύγχρονες απαιτήσεις.

Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

Ανδρουλάκης Ν, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4^η έκδοση, 2012, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας

Δαγτόγλου Π., 2012, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 4^η (φοιτητική) έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη,

Ηλιοπούλου- Στράγγα Τζ., 2018, Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, 1^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα Θεσσαλονίκη.

Καρράς Α, 2011, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

Καραγεώργου Β, Πρόσβαση στη δικαιοσύνη και συμμετοχικά δικαιώματα, Σύμβαση Aarhus και ανακοίνωση της Επιτροπής, παρουσίαση όπως ανακτάται από https://era-comm.eu/Introduction_EU_Environmental_Law/EL/documents/7_Karageorgou.pdf

Καραγεώργου Β., 2021, Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, Νομική Βιβλιοθήκη

Κληρίδης Χρ., 2018, Το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου – Άρθρο 47 του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Λευκωσία, Justice Programme, Training for a European Area of Justice

Κουρούπης Κ,- Καραγκούνη Β, 2019, Εδραιώνοντας τον Ευρωπαϊκό Χώρο δικαιοσύνης- Η Προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων, Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ

Μαθιιάς Στ., Κτιστάκης Γ., Σταυρίτη Λ, Στεφανάκη Κ, 2006, Η προστασία των Δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη με βάση τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών,

Πρεβεδούρου Ε, Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης μέσα από τις πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δημοσιευμένο στις 28.01.2020, όπως ανακτήθηκε από <https://www.prevedourou.gr>.

Πρεβεδούρου Ε, Η σχέση των άρθρων 19 ΣΕΕ και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ υπό το πρίσμα της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας της δικαστικής προστασίας, δημοσιευμένο στις 28.08.2019, όπως ανακτήθηκε από <https://www.prevedourou.gr>

Ράικος, Η αμεροληψία κατά την απονομή δικαιοσύνης, όπως ανακτήθηκε από www.edd.gr

Σισυλιάνος Λ., 2017, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη

Τζέμος Β., 2019, Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων-Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη

Φλώρου Γ., 2014, Η προστασία του δικαιώματος στην εύλογη διάρκεια τα δίκης: μια αξιωματική εξέλιξη σε καιρούς μνημονίων, σε Πρακτικά του 1^{ου} Ετήσιου Επιστημονικού Συνεδρίου Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων

Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 2016, Υπηρεσία εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Kerikmäe T., 2014, Protecting human rights in the EU- Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental rights, Springer-Verlag Berlin Heidelberg

Kokkot J., Sobotta Chr., (2015), Protection of Fundamental rights in the European Union: On the relationship between EU fundamental rights, the European Convention and National standards of protection, Yearbook of European Law, Vol. 34, No. 1

Pech, Laurent, Dealing With 'Fake Judges' Under EU Law: Poland as a Case Study in Light of the Court of Justice's Ruling of 26 March 2020 in Simpson and HG (May 11, 2020). RECONNECT, Working Paper No. 8 – May 2020, ανακτήθηκε από <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3608665>

Pech, Laurent, The Right to an Independent and Impartial Tribunal Previously Established by Law Under Article 47 of the EU Charter of Fundamental Rights (2020). Unedited Version, Updated/Finalized in May 2020) for 2nd Edition of Steve Peers et Al, the EU

Charter of Fundamental Rights. A Commentary (Hart), Available
at <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3608669>

Vitkauskas D., Dikov Gr., Protecting the right to a fair trial under the European Convention
on Human rights, 2017, 2nd edition, Council of Europe

E-booklet on the use of the Charter of Fundamental rights in the EU- In the framework of
the project *E-learning national active Charter training (E- NACT)*, όπως ανακτήθηκε από
το διαδίκτυο https://cjc.eui.eu/wp-content/uploads/2020/05/eNACT_ebooklet.pdf

Guide on article 6 of the European Convention on Human rights, Right to fair trial (civil
and criminal limb), 2022, διαθέσιμα στο <https://ks.echr.coe.int/>

Guide on article 13 of the European Convention on Human rights. Right to an effective
remedy, 2022, διαθέσιμο στο <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-13>

Ιστοσελίδες:

<https://fra.europa.eu/el/about-fra>

https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

<https://www.ddikastes.gr/>

Κατάλογος αποφάσεων ΔΕΕ

ΔΕΕ C- 506/04, Wilson κατά Συμβουλίου Δικηγορικού Συλλόγου του Λουξεμβούργου

ΔΕΕ C-317/08-320/08 Alassini κατά Telecom Italia SpA κλπ

ΔΕΕ C-279/09 DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας

ΔΕΕ C- 439/14 και 448/14 SC Star Storage SA κατά Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Informatică (ICI)

ΔΕΕ C-64/16 Associação Sindical dos Juizes Portugueses κατά Tribunal de Contas

ΔΕΕ C-206/13 Cruciano Siragusa κατά Regione Sicilia — Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo

ΔΕΕ C-542/18 RX-II και C-543/18 RX-II Eric Simpson κατά Συμβουλίου της Ευρώπης και ΗΓ κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής αντίστοιχα

ΔΕΕ C-896/19 Republika κατά II- Prim Ministru

ΔΕΕ C-649/19 IR παριστάμενης της Spetsializirana prokuratura

ΔΕΕ C-274/21 & C-274/21 EPIC Financial Consulting Ges.m.b.H κατά Δημοκρατίας της Αυστρίας & Bundesbeschaffung GmbH

ΔΕΕ C-428/21 PPU & C-429/21 Openbaar Ministerie

ΔΕΕ C-7/21 LKW WALTER Internationale Transportorganisation AG κατά, CB, DF, GH

ΔΕΕ C-430/21 Διαδικασία εκκινούμενη από τον RS

ΔΕΕ C-562/21 PPU & C-563/21 PPU

ΔΕΕ C-335/21 Vicente κατά Delia

ΔΕΕ C-105/21 IR παριστάμενης της Spetsializirana prokuratura

Κατάλογος αποφάσεων ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ Χατζηαναστασίου κατά Ελλάδας της 12.12.1992

ΕΔΔΑ Ruiz Mateos κατά Ισπανίας, της 23.03.1992

ΕΔΔΑ Frydlender κατά Γαλλίας της 27.06.2000

ΕΔΔΑ B. and P. κατά ΗΒ της 05.09.2001

ΕΔΔΑ Jussila Κατά Φινλανδίας της 23.11.2006

ΕΔΔΑ Vilho Eskelinen & Ors ν Finland της 10.04.2007

ΕΔΔΑ Μηλιώνης κ.λ.π. κατά Ελλάδας της 28.04.2008, παρ. 57

ΕΔΔΑ Stanev κατά Βουλγαρίας της 06.02.2013

ΕΔΔΑ Trabelsi κατά Βελγίου της 16.02.2015

ΕΔΔΑ Ibrahim και άλλοι κατά ΗΒ της 13.09.2016

ΕΔΔΑ Allanazarova κατά Ρωσίας της 03.07.2017

ΕΔΔΑ Nicholas κατά Κύπρου της 09/01/2018

ΕΔΔΑ Κουλιαν κατά Κύπρου της 26.05.2020

ΕΔΔΑ Guðmundur Andri Ástráðsson κατά Ισλανδίας της 01.12.2020 τμήμα μείζονος
συνθέσεως

ΕΔΔΑ Kilin κατά Ρωσίας της 11.08.2021

ΕΔΔΑ Arewa κατά Λιθουανίας της 09.03.2021

ΕΔΔΑ Xhoxhaj κατά Αλβανίας της 9^{ης} Φεβρουαρίου 2021

ΕΔΔΑ Edizioni Del Roma Società Cooperativa A.R.L. et Edizioni Del Roma S.R.L. κατά
Ιταλίας της 19.04.2021

ΕΔΔΑ Besnik Cani κατά Αλβανίας, της 04.10.2022

ΕΔΔΑ Grzęda κατά Πολωνίας της 15.03.2022

ΕΔΔΑ Alexandru- Radu Luca κατά Ρουμανίας της 14.06.2022

ΕΔΔΑ Tests- Achats κατά Βελγίου της 13.12.2022

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

